

De meerwaarde van de schoolpastor in het voortgezet onderwijs

*‘Tieners zijn niet op zoek naar de waarheid, maar ze zijn op zoek naar de werkelijkheid!’
Leendert van den Dool*

Maart 2017
Joke Haitzma-Hamstra
Begeleider : Cees Stavleu
Opdrachtgever: Rinke Van Hell
1^e beoordelaar: Jan Marten Praamsma
2^e beoordelaar: Teus van de Lagemaat

*Afstudeerverslag
Godsdienst Pastoraal Werk
Christelijke Hogeschool Ede*

Voorwoord

In dit verslag wil ik mijn onderzoek naar de meerwaarde van schoolpastoraat met u delen. Het is mijn afstudeerproject van de opleiding Godsdienst Pastoraal Werk aan de Christelijke Hogeschool Ede (CHE). Naast dat het me veel inspanning heeft gekost, heb ik er ook veel van geleerd en heb ik met veel plezier de interviews afgenomen. Ik hoop en bid dat het werk dat ik heb mogen doen de scholen die hebben meegewerkt mag helpen in het vorm geven van pastorale zorg aan leerlingen. Ook hoop ik dat het een bijdrage levert aan het onderzoek van het lectoraat. Het is belangrijk voor mij dat leerlingen met hun vragen een plek hebben waar ze terecht kunnen zodat ze niet vastlopen maar vrijmoedig de weg mogen gaan die God hun wijst.

Spreuken 16:9 daar begon ik in september 2012 mijn studie mee en daar wil ik hem ook mee afsluiten:

Ik wil langs deze weg ook iedereen bedanken die zijn of haar tijd gestoken heeft in het meedenken, meelesen en meepraten. Alle respondenten hartelijk dank voor jullie tijd en openheid. Cees Stavleu bedankt voor de begeleiding en feedback. Rinke van Hell hartelijk dank voor je geduld, je meelesen, je feedback en je betrokkenheid. En tot slot wil ik mijn gezin bedanken voor hun geduld met mij als ik me opsloot achter mijn laptop of in mijn hoofd afwezig was. Bedankt!

Joke Haitsma-Hamstra

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1. Inleiding	6
1.1 Aanleiding	6
1.2 Probleemstelling en doelstelling	7
1.3 Werkwijze	8
1.4 Leeswijzer en uitleg van begrippen	10
2. Tiener	11
2.1 Het puberende brein	11
2.1.1 Het lerende brein	11
2.1.2 Het emotionele brein	12
2.1.3 Het sociale brein	12
2.1.4 Het creatieve brein	13
2.1.5 Samenvatting	13
2.2 De ontwikkelingspsychologie van de tiener	13
2.3 De geloofsontwikkeling bij tieners	15
2.4 De communicatie van de tiener	16
2.5 De wereld om de tiener heen	18
3. School	19
3.1 De onderwijswet en leerlingenzorg	19
3.2 Christelijk geïnspireerd onderwijs	19
3.3 Godsdienstpedagogiek	20
3.4 Godsdienstonderwijs	21
4. Pastoraat	22
4.1 Pastoraat	22
4.2 Jeugdpastoraat	23
4.3 Schoolpastoraat	25
5. Onderzoeksmethodiek	27
5.1 De voorbereiding	27
5.2 Selectie respondenten	27

5.3 De werkwijze	28
5.4 Onderzoeksgegevens	31
6. Onderzoeksresultaten	33
6.1 Algemene informatie	33
6.2 Zorgstructuur	33
6.3 Tiener	36
6.4 Pastoraat	38
7. Conclusies en aanbevelingen	40
7.1 Algemeen	40
7.2 Conclusies zorgstructuur	40
7.3 Conclusies tieners	41
7.4 Conclusies pastoraat	42
7.5 Eindconclusie	44
7.6 Aanbevelingen lectoraat	46
7.7 Aanbevelingen voortgezet onderwijs	47
Bibliografie	48
Bijlagen (apart document)	50

Samenvatting

Het onderzoek dat is verricht heeft als doel inzicht te verkrijgen in de meerwaarde van een schoolpastor. Hiervoor is een literatuurverkenning gedaan naar het brein, de ontwikkelingspsychologie, de geloofsontwikkeling, de communicatie en de wereld van de tiener. Ook is er een literatuuriëntatie gedaan welke aspecten in de school van invloed zijn op het al dan niet hebben van een schoolpastor. De onderwijswet, christelijk geïnspireerd onderwijs, godsdienstpedagogiek en godsdienstonderwijs. Verder is in de literatuur gekeken naar pastoraat en dan vooral jeugdpastoraat en schoolpastoraat. Daarnaast zijn er op vijf scholen elf mensen geïnterviewd over de zorgstructuur van de school, over de vragen van tieners en hoe daar mee wordt omgegaan en over de plek van schoolpastoraat. Ook is er nog met een schoolpastor gesproken die zich vooral bezig houdt met rouwverwerking en is er gesproken met Nico van der Voet die het schoolpastoraat op het Ichthus college mee heeft helpen opzetten.

Uit het onderzoek komt naar voren dat het nodig is om een heldere functieomschrijving van een schoolpastor te hebben om de meerwaarde van de schoolpastor te beschrijven. Belangrijk is te weten welke taken een schoolpastor kan uitvoeren. Een schoolpastor die alleen één op één gesprekjes voert met leerlingen is als het ware een dure kracht. Maar als hij taken krijgt als meewerken aan identiteitsbeleid, toerusting mentoren, thema-lessen geven etc. dan wordt het voor die leidinggevenden al anders.

De meerwaarde die een schoolpastor, of breder gezegd die schoolpastoraat, heeft is dat je met leerlingen in de meest cruciale tijd van hun leven mag meewandelen. Dat je samen voor Gods troon mag verschijnen en daar de leerling met zijn vragen mag helpen woorden te geven aan gedachten en gevoelens, die hij heeft. Hoe elke school dat inricht, is iets dat moet passen bij de visie op zorg die de school heeft. Net zoals elke school zijn eigen zorgstructuur heeft zal daarin ook schoolpastoraat zijn eigen plek moeten krijgen. Dit onderzoek heeft er toe bij gedragen dat er op de scholen waar geen schoolpastor is, nu wordt nagedacht over hoe ze daar handen en voeten aan zouden kunnen geven.

Voor het lectoraat betekent het kort gezegd dat er een werkveld is waar weinig HBO-theologen rondlopen, maar waar ze zeker wel een bijdrage te leveren hebben. Daarbij is het van belang dat er meer aandacht voor komt in de opleiding GPW voor de tieners en in de opleiding GL voor pastoraat.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

‘Wat wil je gaan doen met de opleiding GPW als je straks je diploma hebt?’ Is een vraag die mij de afgelopen jaren vaak is gesteld. Mijn antwoord was dan vaak: God mag het zeggen. Maar in het vierde jaar wordt het wel eens tijd om dan ook actief te gaan luisteren. Nadenkend over waar mijn passie en interesses liggen, kwam ik uit op begeleiding van tieners. De vraag die daarbij opkwam: Wat is op dat vlak het werkveld van de HBO-theoloog? Welke nieuwe kansen/mogelijkheden liggen er in deze samenleving? Waar zijn tieners te bereiken? Welke mogelijkheden zijn er buiten kerken en jongerencentra om jongeren te bereiken? Met deze laatste vraag ben ik eerst bezig geweest. Mijn gedachtegang ging ongeveer zo: In kerken en in jongerencentra zijn de tieners die daar komen meestal wel in beeld, maar hoe zit dat met tieners die daar niet komen. Alle tieners gaan tot hun 16^e in ieder geval naar school. Welke kansen liggen er daar voor de HBO-theoloog om naast godsdienst en/of levensbeschouwelijk onderwijs de tieners te begeleiden?

In mijn zoeken naar een goede onderzoeksvraag en een opdrachtgever heb ik contact gezocht met het lectoraat. Het onderzoek van het lectoraat van HBO-theologie op het CHE richt zich voornamelijk op de beroepsidentiteit van de HBO-theoloog. Dan is het interessant om in te gaan op de mentor en hoe hij/zij functioneert tussen identiteit, school en context. De vraag daarbij is dan wat de rol kan zijn van de HBO-theoloog ten opzichte van de tieners en de mentoren? Welke competenties heeft de HBO-theoloog nodig om de tieners en de mentoren te ondersteunen? En vooral wat is de meerwaarde van de HBO-theoloog ten opzichte van andere steun die er in de maatschappij en op scholen geboden wordt? Welke meerwaarde heeft de schoolpastor? Hoe zit het met de beroepsidentiteit van de schoolpastor? Wat is de meerwaarde als de schoolpastor een HBO-theoloog is? Heel veel vragen waar ik een keuze uit heb gemaakt, omdat alles onderzoeken veel te veel is voor één afstudeer opdracht.

Ik wil mij gaan richten op de meerwaarde van schoolpastoraat en de beroepsidentiteit van de schoolpastor binnen het voortgezet onderwijs.

Dit onderzoek is relevant voor twee afstudeer richtingen, namelijk Godsdienst Pastoraal Werk (GPW) en Godsdienstleraar(GL). Als pastoraal werker ben ik nieuwsgierig naar en betrokken op de geestelijke ontwikkeling van tieners en als leerkracht wil ik ook de kennis en vaardigheden meegeven die nodig zijn om grip te krijgen op de wereld. Dit onderzoek gaat mij helpen om te ontdekken of ik als HBO-theoloog in de rol van schoolpastor een meerwaarde kan zijn voor een VO-school en welke competenties daarvoor nodig zijn.

1.2 Probleemstelling en doelstelling

Aan het einde van het onderzoek is er zichtbaar gemaakt wat de meerwaarde is van een schoolpastor in het voeren van zingevingsgesprekken met tieners. Daarbij wordt ook duidelijk wat de competenties zijn die de HBO-theoloog in zijn rol als schoolpastor nodig heeft om de mogelijke begeleiding te geven.

Onderzoeksvraag:

Wat is de meerwaarde van een HBO-theoloog in de rol als schoolpastor ten opzichte van andere hulpverlening in het Christelijk Voortgezet Onderwijs in begeleiding van tieners met zingevingsvragen?

Deelvragen:

1. Wat is de praktijk van de te onderzoeken scholen als het gaat over begeleiding van tieners met zingevingsvragen?
2. Wat is de meerwaarde van schoolpastor in begeleiding van tieners met zingevingsvragen ten opzichte van andere hulpverlening zoals schoolmaatschappelijk werker of coach passend onderwijs?
3. Welke competentie heeft de schoolpastor nodig om scholen en tieners te begeleiden bij zingevingsvragen?
4. Wat is de meerwaarde van de HBO-theoloog in de rol als schoolpastor?

Aangezien het lectoraat 'geloven in context' de opdrachtgever is, wil ik aansluiten bij de vraag waar het lectoraat een antwoord op zoekt.

Op welke wijze kan de hbo-theoloog als startende professional de effecten van een veranderende culturele context verbinden met zijn beroepsidentiteit en professionele handelen?

Daarbij wil ik met deelvragen 1 en 2 aansluiten bij de vragencluster rondom *professionele identiteit* waarbij vooral de volgende vraag naar voren komt:

Hoe ontwikkelen hbo-theologen in de verschillende beroepsdomeinen hun professionele identiteit?

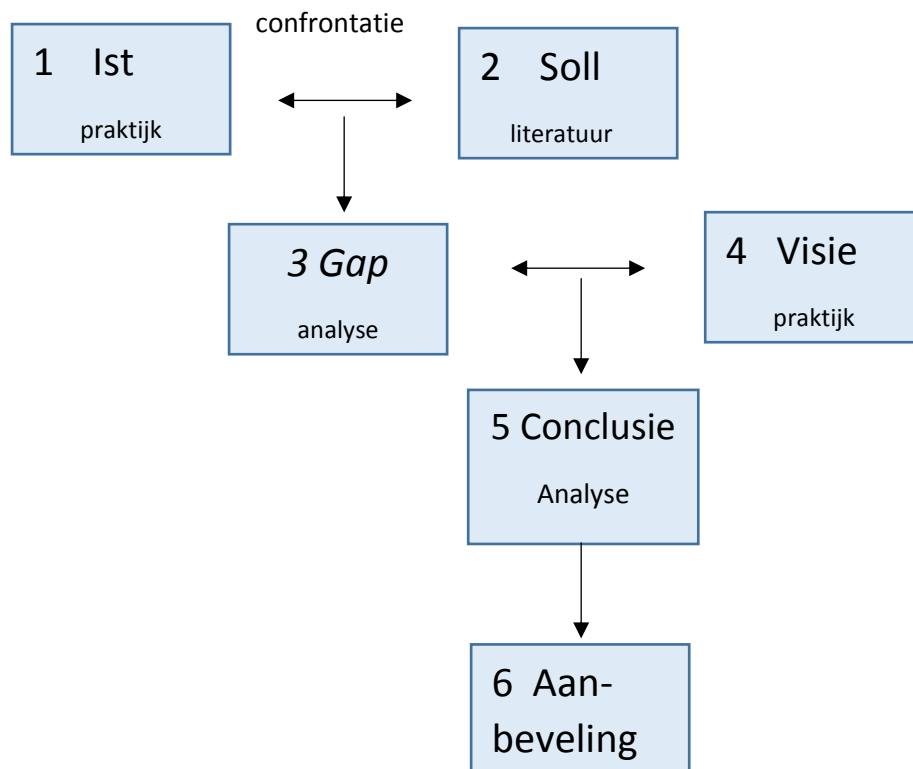
Ook wil ik met deelvragen 3 en 4 oog hebben voor de vragencluster rondom *arbeidsidentiteit*:

Hoe verhouden de standaarden van het beroep (competentieprofiel, gedragscode etc.) zich tot de ontwikkeling van de professionele identiteit van hbo-theologen?

1.3 Werkwijze

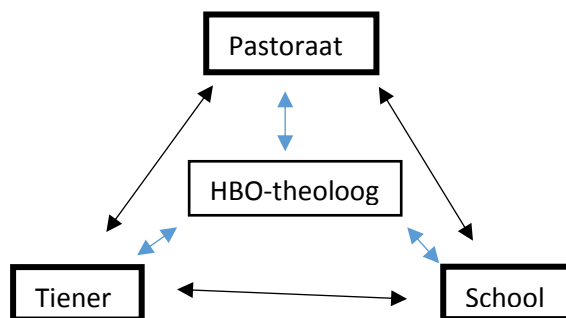
In mijn zoektocht naar een goede strategie om antwoord te vinden op mijn vragen ben ik eerst in gesprek gegaan met verschillende mensen. Ik heb docenten/mentoren uit het voortgezet onderwijs gesproken, waaronder ook een schoolpastor. Ik heb ouders van tieners gesproken en een jongerenwerker van een gemeente, die nauw samenwerkt met het voortgezet onderwijs. In één van die gesprekken werd ik op het onderstaande model gewezen.

Conceptueel model basis van een verandermanagement model (Rietberg P. , 2016). Daarbij werkt men van 'Ist' naar 'Soll'. Van wat is de situatie nu (Ist) en waar willen we naar toe (Soll). De praktijk op de vijf voortgezet onderwijs scholen is dan grotendeels het 'Ist'. De literatuur gebruik ik in dit rapport als het 'Soll'. Daarin komen experts aan he woord die aangeven wat de situatie zou moeten zijn. Tussen het 'Ist' en het 'Soll' zit dan een Gap, een verschil tussen werkelijkheid en wenselijkheid. Die heb ik geanalyseerd en tegen de praktijk van de vijf scholen aan te houden. Daaruit heb ik conclusies getrokken voor de vijf scholen en het lectoraat. Daarbij heb ik ook aanbevelingen geschreven om die conclusies in de praktijk uit te werken.

Dit model gaf mij een handvat om verder te denken over welke werkwijze er nodig is om antwoord te krijgen op de onderzoeksvraag. Het wordt een praktijkgericht onderzoek, waarbij de antwoorden op de onderzoeksvragen dus uit de beroepspraktijk komen (Verhoeven, 2010, p. 11). Daarbij heb ik gekozen voor een kwalitatief onderzoek omdat ik graag wil weten welke betekenis de onderzochte personen geven aan situaties. Alleen cijfers geven onvoldoende weer wat personen van iets vinden (Verhoeven, 2010, pp. 24-25). Bij kwalitatief onderzoek worden onderzoekseenheden in de omgeving als geheel onderzocht, holisme (Verhoeven, 2010, p. 118). Door literatuuronderzoek wil ik informatie geven in de vorm van teksten en die toetsen aan de praktijk in gesprek met respondenten. Daarbij is dit uiteraard een steekproef onderzoek, omdat niet alle christelijke VO-scholen worden onderzocht maar een selectie daarvan.

Het onderzoek van Harmen van Wijnen (Wijnen, 2016) gaf inzicht in een aanpak van kwalitatief onderzoek. Het lezen van het hoofdstuk over hoe het onderzoek is opgezet en hoe de interviews zijn gecodeerd heeft mij geholpen om in te zoomen op bepaalde lijnen (Wijnen, 2016, p. 36). Bij dit onderzoek gaat om hoe de drie punten van de onderstaande driehoek (kunnen) functioneren ten opzichte van elkaar. Met daarbij de vraag wat de rol en/of meerwaarde van de HBO-theoloog daarbij zou kunnen zijn? De HBO-theoloog zou de spin in het web kunnen zijn zoals getekend in de afbeelding.

Met deze driehoek als uitgangspunt heb ik de literatuur gaan uitkiezen en ingedeeld. Zo wil ik bij elke hoek een aantal boeken en artikelen bestuderen. De nummers tussen haakjes in dit gedeelte corresponderen met de nummers in het model van Rietberg op de vorige pagina. Vanuit de literatuur(1) en de oriënterende gesprekken wil ik vragen gaan stellen aan de mensen in de praktijk(2). Om zo eerst antwoord te krijgen op deelvraag 1 en 2, om zo te kunnen analyseren(3) wat er goed gaat en waar kansen liggen voor een schoolpastor(4). Vanuit die analyse(5) wil ik komen tot het beschrijven van competenties(6) die een schoolpastor zou moeten beheersen en wat zijn meerwaarde dan kan zijn.

Daarnaast kreeg ik uit een gesprek met Nico van der Voet het idee om christelijke VO-scholen in te delen in drie groepen. Dit helpt om respondenten uit te kiezen en in te delen.

1. Scholen met leerlingbegeleiding met de vrijheid om ook geestelijke dimensie aandacht te geven;
2. Scholen met schoolpastor;
3. Scholen met pastor op oproep vanuit bijv. praatpaalprincipe of signalering mentor.

Van elke groep wil ik scholen benaderen en daar mentoren, schoolpastors en zorgteam coördinatoren interviewen. De interviews zullen het midden houden tussen het open interview en het half gestructureerde interview. Open omdat elk gesprek weer anders kan lopen omdat het zal gaan aan de hand van onderwerpen, topics. En half gestructureerd omdat het aan de respondent ligt of het nodig is om meer structuur te bieden met behulp van een lijst onderwerpen en/of vragen (Verhoeven, 2010, p. 126).

1.4 Leeswijzer en uitleg van begrippen

In dit hoofdstuk heb ik de achtergrond van de scriptie duidelijk willen maken. In hoofdstuk 2, 3 en 4 leg ik de verbinding tussen literatuur en praktijk. Hoofdstuk 2 de lijn tiener-school, hoofdstuk 3 de lijn pastoraat – tiener en in hoofdstuk 4 school – pastoraat. In hoofdstuk 5 wil ik vanuit de analyse komen tot een visie waarin duidelijk wordt wat de meerwaarde van de HBO-theoloog kan zijn in zijn rol als schoolpastor. In hoofdstuk 6 komen dan de conclusies en aanbevelingen in de vorm van competenties en aanbevelingen voor de opleiding om aan te sluiten bij het werkveld.

In de voorgaande alinea's zijn al verschillende begrippen genoemd die op meerdere manieren kunnen worden uitgelegd. Hieronder volgt een uitleg van een aantal begrippen.

Zingeingsvragen en/of levensvragen: Vragen naar de diepste zin of bedoeling van het leven, vragen over leven en dood. Vragen waarop de mens in zijn levensbeschouwing antwoord probeert te geven zijn zingeingsvragen. Wie ben ik? Waar sta ik? Waarom is er lijden? Waarom geloven mensen zo verschillend? Vragen waar geen eenvoudige snelle antwoorden op zijn te geven. Ze vragen steeds om gesprek en een omgeving die dat gesprek wil aangaan, existentiële dimensie. Ook heeft de mens een geestelijke dimensie waar hij steeds op zoek is naar samenhang in verbondenheid met waarden als liefde, vrijheid en gerechtigheid (Alii E. , 2009, p. 44).

Beroepsidentiteit: Bij de beschrijving van zijn beroepsidentiteit geeft de HBO-theoloog in zijn rol als schoolpastor antwoord op de volgende vragen: Wat wil ik bereiken als schoolpastor? Wat voor schoolpastor wil ik zijn? Wat zijn mijn drijfveren? (Erwich, 2016)

HBO-theoloog: Een professional met een afgeronde HBO-opleiding Godsdienst pastoraal werk of Godsdienstleraar (GPW of GL).

Professional: Hij werkt in een arbeidsrechtelijke verhouding en voorziet daardoor (deels) in zijn levensonderhoud, het is zijn professie. En hij werkt met een bepaalde kwaliteit, hij werkt professioneel (Hoek & Paas, Praktijkgericht, handboek voor de hbo-theoloog, 2010, p. 32)

Competentie: Een specifieke bekwaamheid, bestaande uit de integratie van kennis, vaardigheden en attitude, die essentieel is om succesvol een beroep uit te oefenen (Hoek & Paas, Praktijkgericht, handboek voor de hbo-theoloog, 2010, p. 27).

Tieners: In dit onderzoek hebben we het dan over tieners die op middelbare scholen rondlopen. Dat zijn doorgaans tieners tussen de 12-18 jaar.

Voortgezet onderwijs (VO): Na de basisschool gaan leerlingen naar het voortgezet onderwijs: praktijkonderwijs, vmbo, havo of vwo. Het voortgezet onderwijs bereidt leerlingen voor op het middelbaar beroepsonderwijs (mbo), het hoger (beroeps)onderwijs (hbo) of wetenschappelijk onderwijs (wo). Het praktijkonderwijs bereidt leerlingen voor op de arbeidsmarkt. Leerlingen krijgen in de onderbouw een brede scholing. In de bovenbouw kiezen ze een profiel (Rijksoverheid, 2016).

Mentor: De mentor is een docent die niet alleen les geeft in zijn vak, maar begeleidt ook leerlingen. Hij is de eerste aanspreekpersoon voor leerlingen en ouders, houdt resultaten bij, voert regelmatig gesprekken met de leerlingen en neemt zo nodig contact op met de ouders (Vogel, 2016).

Zorg(team)coördinator: een zorgcoördinator is degene die de begeleiding organiseert als leerlingen een bijzondere vorm van hulp nodig hebben (Vogel, 2016).

Tot slot vanwege de leesbaarheid heb ik gekozen om te schrijven vanuit de mannelijke persoon en als er uit de Bijbel wordt geciteerd dan is dat uit De Nieuwe Bijbelvertaling (Bijbelgenootschap, 2004).

2. Tiener

Inleiding

Om goed beeld te krijgen van het werkveld wil ik in dit hoofdstuk eerst inzoomen op de tiener, omdat het voor de schoolpastor vooral gaat om die tiener. Vanuit de literatuur wil ik beschrijven hoe het brein van de tieners zich ontwikkelt. Verder is het goed om te weten welke fasen ze doorlopen in hun psychologische ontwikkeling en in hun geloofsontwikkeling. Hoe communiceren tieners, wat kunnen we van ze vragen en wat niet? Waar kunnen ze tegen aanlopen in hun ontwikkeling, welke steun hebben ze nodig en van wie? Zo komen er allerlei punten aan bod, waar de school een rol in heeft. In de school zijn er verschillende mensen actief om de tieners zo goed mogelijk te begeleiden. Over de taken en mogelijkheden van scholen gaat hoofdstuk 3.

2.1 Het puberende brein

Om een beetje grip op en begrip te krijgen voor de tieners is het goed om te weten hoe het brein van de tiener zich ontwikkelt. Hoe ontwikkelen de hersenen zich en wat mogen/kunnen we van tieners op een bepaalde leeftijd wel of niet verwachten?

Volgens Michiel Westenberg, een Nederlandse ontwikkelingspsycholoog, doorlopen adolescenten verschillende stadia van sociaal-emotionele ontwikkeling :

1. Impulsieve stadium, impulsief, afhankelijk en volgzaam (8-11 jaar)
2. Zelf-beschermende stadium, zelfredzaamheid en opportunisme (12-14 jaar)
3. Conformistische stadium, aanpassing, gelijkheid en wederkerigheid (14-16 jaar)
4. Zelfbewuste stadium, eigenheid en tolerantie (16-21 jaar)

De snelheid waarmee deze fasen worden doorlopen is voor iedereen verschillend en maakt het aangeven van leeftijdsgrenzen moeilijk. Tijdens deze periodes vinden er belangrijke veranderingen plaats in de hersenen. Dit betekent dat we steeds beter kunnen begrijpen wat de oorzaken zijn van veranderingen in sociaal en emotioneel gedrag (Crone, 2008, pp. 29-30).

2.1.1 Het lerende brein

Tegenwoordig horen we steeds meer ouders en leraren zeggen: Dat plannen van die tieners is echt drama, maar hoe kan het ook anders de frontale kwab van de tiener is nog niet goed ontwikkeld! Daar bedoelen ze dan mee dat de mediale frontale cortex van een tiener nog niet op het niveau van een volwassene is. Uit onderzoek is gebleken dat dat deel van de hersenen vooral van belang is voor planning en doelgerichte handelingen (Crone, 2008, pp. 45-47). Plannen is complex omdat het een beroep doet op verschillende cognitieve functies. Om een doel te kunnen bereiken moet je de aandacht erbij houden, prioriteiten kunnen stellen en afleidingen weerstaan. De frontale cortex die hierbij nodig is, is bij de tiener nog niet volledig ontwikkeld (Akker van den & Munneke, 2015).

Er is ontdekt dat verschillenden gebieden, verschillende ontwikkelingstrajecten doorlopen. Het is goed om tijdens een gevoelige periode een vaardigheid aan te leren, maar het heeft weinig zin om vaardigheden aan te leren als de hersenen er nog niet rijp voor zijn (Crone, 2008, p. 81). Een tiener begrijpt wel dat in sommige gevallen een bepaalde aanpak niet werkt, maar is niet goed in staat om die aanpak aan te passen. Ook is het deel dat er voor zorgt dat je irrelevantie informatie kunt

Wat we denken te zien, is vaak meer wat we denken dan wat we zien.

(Bert Reinds)

onderdrukken nog niet volledig ontwikkeld, waardoor tieners snel zijn afgeleid (Akker van den & Munneke, 2015).

2.1.2 Het emotionele brein

Naast de ontwikkeling van het lerende brein is er ook de ontwikkeling van het emotionele brein. Zo kan een tiener het ene moment de gezelligste zijn van de hele school en het volgende moment stil in een hoekje zitten. Of kan er van het ene op het andere moment een felle tiener tegenover je staan met explosie gevaar. Wat gebeurt er in de hersenen dat een adolescent ineens zo explosief kan reageren? Er wordt onderscheid gemaakt tussen primaire en secundaire emoties. Primaire emoties zijn gerelateerd aan de omgeving, zoals angst die je voelt als je bijna je mobiel laat vallen. Secundaire emoties zijn complexer, zijn aangeleerd. Het gevoel speelt bij secundaire emoties een belangrijke rol, je voelt als het ware het fijne of vervelende gevoel weer als je alleen al aan die situatie denkt (Crone, 2008, pp. 84-86).

Een ander punt waar veel volwassenen zich over kunnen verbazen bij tieners is de roekeloosheid die we zien bij tieners. Kijk alleen maar naar het rijgedrag op de fiets of scooter. De keuzes die tieners maken in allerlei situaties zijn voor veel volwassenen niet te volgen. Volgens neuropsycholoog Antonio Damasio zijn onze hersenen zo gevormd dat we in het geval van een moeilijke beslissing een gevoel ontwikkelen voor wat goed of fout is. De gevoelens geven ons de mogelijkheid om korte- en lange termijn beslissingen tegen elkaar af te wegen. Het gevoel voor wat beter is op lange termijn is een vaardigheid die we pas later ontwikkelen. Damasio ontwikkelde een theorie, de somatische bestempelingshypothese. Volgens deze theorie maken wij in het dagelijks leven continue complexe keuzes waarbij het niet mogelijk is om steeds alle voor- en nadelen tegen elkaar af te wegen. Wanneer je een beslissing moet nemen waarbij verschillende alternatieven moeten worden afgewogen, worden er verbanden actief (verbinding tussen een situatie en het gevoel) en wordt het gevoel dat de overhand heeft gevolgd. De afwezigheid van somatische bestempeling is kenmerkend voor de keuzes van tieners. Tussen 16-18 jaar laten tieners de eerste tekenen zien van somatische bestempeling. Het is blijkbaar een langzame rijping. Tieners weten misschien rationeel prima te benoemen welke situaties gevaarlijk zijn, maar ze voelen het niet. De zweetreactie en hartslagverandering vindt achteraf plaats niet als waarschuwingssignalen vooraf (Crone, 2008, pp. 98-104). Overigens in veel situaties kunnen tieners prima een inschatting maken van de gevolgen. Maar soms nemen de emoties de overhand en gaan ze voor de kick. Tieners reageren namelijk sterk op beloning door de dominante rol die het beloningscentrum van de hersenen speelt. De spanning die gepaard gaat met risicogedrag activeert dat centrum. Ook zijn tieners gevoelig voor de stof dopamine die vrijkomt bij beloning, waardoor risicogedrag wordt gestimuleerd (Akker van den & Munneke, 2015).

Onderzoek heeft aangetoond dat adolescenten verbeteren in het nemen van 'goede' beslissingen als het probleem zo simpel mogelijk wordt weergegeven. Het heeft meer zin om met zo weinig mogelijk details aan te geven dat bepaalde keuzes simpelweg geen goede optie zijn (Crone, 2008, p. 116).

2.1.3 Het sociale brein

De manier van redeneren over morele situaties verandert nog totdat de persoon begin 30 is. Die loopt verder dan tienerjaren maar daar vindt wel de grootste verandering plaats. Tienjarige kinderen zijn vooral gericht op beloning of het vermijden van straf, ze varen nog op gezag en hechten belang aan concrete wederkerigheid (oog om oog). Vanaf 14 tot 22 jaar redeneren jongeren vaak volgens het principe dat sociale relaties belangrijk zijn en dat individuen tegemoet moeten komen aan sociale regels en wetten (behandel de ander zoals jij wenst dat een ander jou behandelt).

De tienjarige accepteert alleen een eerlijk aanbod, jij 5 ik 5. De helft van de 15 en 20 jarigen was ook bereid om jij 4 ik 6 bod te accepteren, want anders hadden ze allebei niks. 10-jarige redeneert vanuit emotie en de anderen geven ook de rationele hersengebieden ruimte (Crone, 2008, p. 139).

De focus op leeftijdsgenoten wordt steeds groter, ouders verdwijnen naar de achtergrond. Het beloningscentrum wordt actief bij het ervaren van acceptatie. En bij afwijzing worden hersengebieden actief die geassocieerd zijn met het voelen van fysieke pijn. Tieners zijn extra gevoelig voor het wel of niet slagen van sociale interactie omdat de prefrontale cortex nog niet volledig ontwikkeld is (Akker van den & Munneke, 2015).

Het allerlaatste stadium van moreel redeneren volgens Kohlberg is het post conventionele stadium waarin personen gericht zijn op idealen en morele principes. Ze houden rekening met de sociale groep, maar erkennen daarbij principes als leven en vrijheid als universele waarden van de mens. Dit stadium wordt maar door 10% bereikt (Crone, 2008, p. 129).

2.1.4 Het creatieve brein

Soms vraag ik me als ouder wel eens af of de wiskunde opgaven die tieners moeten maken niet moeilijker zijn geworden in de loop der jaren. Maar uit onderzoek blijkt dat de opgaven niet moeilijker zijn, maar dat de hersenen van tieners zich sneller kunnen aanpassen. Volwassenen hebben dan wel snelle en gevestigde verbindingen waardoor zij beter zijn in het actief houden van informatie en het plannen van handelingen, maar de hersenen van tieners geven meer ruimte voor zijwegen en kunnen zich daardoor beter aanpassen tijdens een leerperiode. Dat zorgt voor een unieke flexibiliteit die tieners in staat stelt om uit te blinken, oplossingen te bedenken die niemand ooit heeft bedacht, uitvindingen te doen, talenten te ontplooien en nog veel meer (Crone, 2008, p. 151).

2.1.5 Samenvatting

De laatste jaren is er meer aandacht voor de tieners en hun puberende hersenen, hierdoor komen tieners niet altijd even positief in het nieuws. De moeizame planning, de zoektocht naar uitdagingen en spanning, de waarde die gehecht wordt aan de mening van vrienden worden allemaal gestuurd door veranderingen die plaatsvinden in de hersenen. Die veranderingen zijn soms moeilijk en verwarrend, maar ook heel normaal. Gelukkig gebeuren er ook mooie dingen in de tienertijd, want deze hersenen bieden de tiener ook volop mogelijkheden om zich te ontwikkelen tot een uniek individu. Een ontdekkingstocht naar je talent!

2.2 De ontwikkelingspsychologie van de tiener

Om de tiener beter te begrijpen is het naast dat we weten hoe zijn brein werkt ook van belang om te weten wat we psychologisch van hem kunnen verwachten. Dan is het eerst goed om te weten dat de adolescentie vaak wordt onderverdeeld in:

- De vroege adolescentie: waarin de lichamelijke rijping, de psychoseksuele ontwikkeling en het proces van losmaking van de ouders.
- De midden adolescentie: waarin experimenteren met diverse keuzemogelijkheden centraal staat.
- De late adolescentie: waarin jongeren verplichtingen aangaan m.b.t. maatschappelijke positie en persoonlijke relaties. (Slot & Aken van, 2010, p. 14)

Slot (1994) komt na onderzoek met verschillende ontwikkelingstaken. Ontwikkelingstaken zijn de eisen en verwachtingen die binnen een bepaalde cultuur voor een bepaalde leeftijdsgroep gelden. Er zijn 7 ontwikkelingstaken voor tieners, namelijk:

1. Vormgeven aan veranderende relaties binnen het gezin.
2. Zorg dragen voor de gezondheid en het uiterlijk.
3. Zinvol invullen van vrije tijd.
4. Vormgeven aan intimiteit en seksualiteit.
5. Participeren in onderwijs of werk.
6. Vriendschappen en sociale contacten onderhouden.
7. Omgaan met autoriteit (Slot & Aken van, 2010, p. 20).

De veranderingen binnen de tiener en zijn omgeving vinden plaats op een aantal domeinen:

- a) Biologisch domein. Veranderingen in uiterlijk (primaire en secundaire geslachtskenmerken) en seksuele ontwikkeling.
- b) Cognitief domein. Abstract en in hypothetische termen.
- c) Sociaal domein. Sociale status, etc.

De ontwikkeling van de hersenen heeft op al deze terreinen invloed zoals beschreven in 2.1. De vraag voor deze paragraaf is: wat zijn de lessen die we kunnen leren uit de psychologie als we kijken naar de identiteitsontwikkeling. Erikson (1968) zegt: *'de centrale ontwikkelingstaak van de adolescentie is het ontwikkelen van een eigen identiteit.'*

Tieners tobben vaak over de vraag 'Wie ben ik?' Vraag maar eens een tiener zichzelf te omschrijven. Identiteit verwijst naar de relatie tussen tiener en omgeving en naar kenmerken die de tiener een gevoel van eigenheid en continuïteit geven en die de tiener in de ogen van de ander uniek maakt. De identiteitsvorming is een proces dat grotendeels onbewust verloopt. Het resultaat, de identiteit, heeft iets vanzelfsprekends; het valt op als het er niet (meer) is (Slot & Aken van, 2010, p. 167).

Omdat er zoveel verandert (biologisch, cognitief en sociaal) en er nieuwe eisen worden gesteld aan de persoonlijkheid van de tiener, kan dit leiden tot identiteitsverwarring. De opbouw van een eigen identiteit kan heel zwaar zijn, omdat ze de veranderingen op verschillende gebieden in hun leven een plek moeten geven en ze zich een plek moeten verwerven in de samenleving. Jim Marcia (1966) richtte zich op dat laatste punt, je plaats die je moet innemen in de samenleving van volwassenen. Daarbij worden op basis van exploratie en bindingen vier identiteit statussen onderscheiden. Dat zijn vier manieren van omgaan met identiteitsvragen vooral in de late adolescentie. Exploratie gaat dan over de periode waarin tieners kiezen uit alternatieven op gebied van school, beroep, relaties enz. Binding gaat over commitment die de tiener aangaat waar hij volledig achter staat.

Status 1: identity achievement: tieners met sterke bindingen tot stand gekomen na een periode van exploratie. Dus na een periode van experimenteren komen deze tieners tot het aangaan van verplichtingen. Ze staan open voor ideeën en nieuwe ervaringen en hebben een innerlijke maatstaf om die te beoordelen. Ze functioneren goed onder stress, hebben gevoel voor humor en zijn goed in staat om intieme relaties aan te gaan. Kenmerk: flexibele kracht.

Status 2: moratorium: tieners in de exploratieperiode met voorlopige en vage bindingen. Tieners die experimenteren met sociale rollen, op zoek naar een aanvaardbaar compromis tussen eigen wensen en capaciteiten en de eisen die de samenleving stelt. Tieners zijn actief en neigen tot competitie, ze

zijn in conflict met hun ouders en proberen zich los te maken. Kenmerk: ambivalente gevoelens en strijd.

Status 3: foreclosure: tieners met sterke bindingen die zonder exploratie zijn ontstaan. Tieners die zich conformeren aan de verwachtingen van hun omgeving, ze gaan verplichtingen aan zonder te hebben bepaald welke sociale rollen het beste passen bij hun eigen bekwaamheden en verlangens. Deze tieners zijn gelukkig en zelfverzekerd, maar ook bekrompen en zelfvoldaan. Onder stress worden ze dogmatisch. Kenmerk: krachtige maar rigide en breekbare indruk.

Status 4: identity diffusion: tieners zonder binding, die ook niet bezig zijn met exploratie. Ze zijn blijven steken in 'Wat kan ik? Wat wil ik?'. Ze maken oppervlakkige keuzen en laten die weer los als het tegenzit. Ze zijn ongelukkig of oppervlakkig. Ongelukkige tieners hebben weinig contact met anderen, zijn eenzaam. Oppervlakkige tieners zijn weinig betrokken en nemen het leven zoals het komt. Ze hebben veel contacten maar geen echte relaties. Ze hebben geen goede band met hun ouders, voelen zich door hen afgewezen (Slot & Aken van, 2010, pp. 169-170).

Deze statussen kunnen helpen om te begrijpen waarom een tiener doet zoals hij doet. Om van daaruit te ontdekken wat de tiener misschien nodig heeft, waar hij naar op zoek is. Zo kan een tiener die heel veel weerstand toont, een tiener zijn die in de status van identity diffusion zit. Deze tiener heeft het nodig dat er echt naar hem wordt geluisterd, dat er bijvoorbeeld doorgevraagd wordt of mee bewogen.

Samengevat zijn er tijdens de ontwikkeling van zelfbeeld, identiteit en imago van tieners vier fasen te onderscheiden:

1. Verwarring en onduidelijkheid (status 4).
2. Stelligheid (status 3).
3. Uitproberen (status 2).
4. Duidelijkheid (status 1).

Tieners hebben het nodig dat hun zelfbeeld positief gestimuleerd wordt. De uitspraak 'ik ben ik, en ik ben tof want God maakt geen rotzooi' hing boven Corien Rietberg haar bed om de leugens dat ze niks waard zou zijn te vervangen met de waarheid (Rietberg & Matsinger, Handboek voor kinder- en jeugdpastoraat, 2012, p. 65).

2.3 De geloofsontwikkeling bij tieners

Net als bij de ontwikkeling van het brein en de psyché horen ook bij geloof verschillende fasen. Bij elke leeftijdsgroep hoort een bepaalde fase in de geloofsontwikkeling. Volgens ontwikkelingspsycholoog James Fowler(1981) zijn er zes stadia. Voor dit onderzoek zijn vooral fase 2 en 3 van belang omdat dat de leeftijdsgroep is die we in het voortgezet onderwijs tegenkomen. In fase 2 (7-12 jaar) is er sprake van een mystiek/letterlijk geloof. In deze fase kan de tiener nog zitten als hij net op de middelbare school komt. In die fase begrijpen ze dat verhalen betekenis hebben. Daarnaast hebben ze een sterk gevoel voor rechtvaardigheid en kunnen ze zeer rechtlijnig zijn. In fase 3 (12-jongvolwassen) verlangt de tiener ernaar dat God ze respecteert om wie ze zijn. Ze zijn in de beleving van het geloof op zoek naar de relatie. Volwassenen mogen in die periode een voorbeeld zijn van een leven met God (Rietberg & Matsinger, 2012, p. 69).

De tijd dat tieners op het voortgezet onderwijs zitten is de periode dat ze keuzes maken rondom geloof en levensstijl. Tieners stellen veel vragen of zetten veel vraagtekens, omdat ze zich een eigen mening aan het vormen zijn. Het is van belang die vragen serieus te nemen en met hen mee te denken in het vinden van hun eigen antwoorden. Dat betekent niet dat je eigen antwoorden er niet

toe doen, maar leg ze de tiener niet op. Geef ze de ruimte om zelf te zoeken, begeleid hen in hun zoektocht (Heijden, 2003, p. 114).

Naast de ontwikkeling in de tiener zelf, speelt ook de omgeving een belangrijke rol in de ontwikkeling van het geloof. Socialisatie is het proces waarbij een kind zich in de omgang met anderen ontwikkelt tot een 'zelfbewust' persoon, die zich de cultuur van zijn samenleving heeft eigen gemaakt en zich daarin kan bewegen. Dit geldt ook voor het godsdienstige aspect van de samenleving (Dekker & Stoffels, 2011, p. 47).

Godsdienst komt door de opvoeding. Er moet iets gebeuren in het leven van de tiener zodat hij op het spoor van een godsdienst wordt gezet. Bij de meeste gelovigen gaat dit als het ware vanzelf omdat ze met een godsdienst zijn opgegroeid. In veel samenlevingen ging het en gaat het nog steeds zo dat de gemeenschap of staat de godsdienst bepaalt. Onze westerse wereld is hier een uitzondering op. Er is veel vrijheid om de godsdienst zelf te kiezen of om helemaal geen godsdienst aan te hangen.

Het onderwijs en de massamedia verschaffen de tieners een heel aantal normen, waarden en overtuigingen om hen in staat te stellen om te gaan met de problemen die ze op hun weg door het leven tegenkomen. In deze moderne maatschappij is er geen ruimte meer voor een hiërarchisch systeem. Er is sprake van veel systemen die naast elkaar functioneren. Tegenwoordig bepaalt iedereen zelf wat waar is, zo moet elk systeem als het ware zijn eigen spelregels maken en afdwingen (Elchardus, 2007, p. 354).

In een onderzoek (bijlage 9) en in de literatuur lezen we het belang van de voorbeeldfunctie van de ouders. Het kind volgt de godsdienstige handelingen van de ouders. Het is echter niet gezegd dat het kind zich deze zaken automatisch toe eigent en zich tot een gelovig persoon ontwikkelt. De rol van inspirerende voorbeelden in de omgeving en de identificatie met hen is van groot belang (Dekker & Stoffels, 2011, p. 47).

2.4 De communicatie van de tiener

Communiceren is moeilijk, maar toch hebben de meeste mensen pas echt door dat ze moeite hebben met communiceren als ze met pubers praten. Zij laten je merken of je echt communiceert of niet. Vooral tussen de 13-16 jaar zijn tieners daar scherp op. Met pubers moet je écht communiceren anders vertrekken ze, letterlijk of figuurlijk. Volwassenen hebben de neiging om de hersens van kinderen en jongeren op uit te zetten. Dat doen ze door te vertellen, en niet uitnodigend te zijn en te luisteren en te vragen. De kunst is om op een socratische manier te communiceren, vragen stellend en uit gaan van de deskundigheid van de ander (Delfos, 2010, p. 23). De tiener wil serieus genomen worden en leert meer door zelf iets te ontdekken dan dat het antwoord hem wordt voor gezegd. De hersenen van een tiener zijn prima in staat zelf oplossingen te bedenken, maar meestal is het nodig dat eerst de emoties een weg vinden om bij die oplossing te komen. Werkt dat voor een volwassenen niet net zo? De socratische methode wordt op de volgende bladzijde verder uitgelegd.

Zoals al eerder geschreven is voor tieners het vormen van een identiteit een belangrijke ontwikkelingsstaak. In de prepuberteit staat vooral de zoektocht naar de sociale identiteit centraal: hoe men ervaart dat de anderen je zien. In de puberteit is de jongere bezig met de eigen psychologische identiteit: hoe men zichzelf ervaart. Dat vraagt om zelfonderzoek, het afdalen in zichzelf. Dat gaat doorgaans prima als de fase van zoeken naar sociale identiteit is geslaagd. Bij een eenzame tiener is de kans groot dat hij zich aan sluit bij een risicogroep. De tieners hebben ruimte nodig om te experimenteren met hun zelfstandigheid. Fouten maken moet mogen, daar leren ze van.

De kunst voor volwassenen is om ze dezelfde fouten die ze zelf misschien ook hebben gemaakt de tieners ook te laten maken. Ruimte geven!

Martine Delfos(2010) geeft in haar boek 'ik heb ook wat te vertellen' een aantal voorwaarden voor communicatie met jongeren:

1. Hersenen op aan, denkproces begeleiden.
2. Vertellen stimuleren door vragen te stellen en dan ontdekken wat zij belangrijk vinden.
3. Gericht doorvragen.
4. Waardering voor het denkproces uiten, leren van je puber omdat hij redeneert vanuit een ander perspectief.
5. Bereidheid tonen te leren.
6. Socratische methode

Daarbij noemt ze de volgende aandachtspunten in gesprek met jongeren:

1. Ze willen hun verhaal vertellen.
2. Je veilig voelen is je gewaardeerd voelen.
3. Wees benieuwd, tieners willen graag hun wijsheid delen.
4. Probeer te benoemen wat je voelt, dat geeft de ander het gevoel een gelijkwaardige gesprekspartner te zijn.
5. Metacommunicatie:
 - a) maak doel van het gesprek duidelijk
 - b) laat de tiener weten wat je intenties zijn
 - c) laat de tiener weten dat hij of zijn mag zwijgen, zwijgen is goud☺
 - d) probeer te benoemen wat je voelt en volg wat je voelt, onzekerheid tonen is goed als het is ingebed in andere zekerheden.
 - e) nodig de tiener uit zijn of haar mening over het gesprek te geven
 - f) maak metacommunicatie een vast onderdeel van je communicatie

Bij punt 6 van de voorwaarden voor communicatie met tieners staat socratische methode. De socratische wijze van communiceren betekent vooral het denkproces bij de ander begeleiden door middel van de belangstelling die men zelf heeft en de kennis waarover men zelf beschikt. Kenmerken van socratische gespreksvoering zijn:

1. Er van overtuigd zijn dat de mens deskundig is over zichzelf.
2. De deskundigheid van de ander naar buiten halen.
3. Eerder vragen dan vertellen.
4. Doen ontdekken.

Ad 1 respect ervaren en gelijkwaardigheid.

Ad 2 de deskundigheid van de ander is niet altijd in bewuste vorm aanwezig, ook hebben de aanwezige kennis en inzichten niet altijd woorden. De volwassene kan de puber zodanig bevragen dat zijn kennis en inzicht bewust worden en woorden krijgen.

Ad 3 vragen stellen drukt de intentie uit om te luisteren, om te leren en dat je er vanuit gaat dat de ander iets te vertellen heeft. Doorvragen op één woord uit een zin kan een ander gesprek opleveren dan als je zou focussen op één ander woord.

Ad 4 een goed gesprek is als het ware een wederzijdse ontdekkingstocht, begeleiden ipv leiden. Een zelf ontdekt inzicht beklijft en kan daarom daadwerkelijk gedrag sturen en leidt tot zelfinzicht. Ook in de hulpverlening gaat het om het doen ontdekken en nauwelijks om geven van adviezen (Delfos, 2010, p. 195).

2.5 De wereld om de tiener heen

‘Er komt zoveel op ze af!’ ‘Ze moeten ook zoveel!’ ‘Altijd bereikbaar zijn en altijd beschikking over informatie, heftig hoor!’ Zo maar wat uit spraken die ‘ouderen’ kunnen doen als het gaat over de leefwereld van tieners. De meeste van die tieners redden zich wel in die hectische tijd. Ze nemen de ruimte en de tijd om te experimenteren met alles wat er in de welvaartssamenleving wordt aangeboden. Ze genieten er van, geven zin aan wat ze tegenkomen en proberen flexibel in te spelen op alles wat op ze af komt. Er wordt van hen verwacht dat ze zichzelf zijn, maar tegelijk is de vraag hoeveel ruimte ze krijgen om zichzelf te zijn als we kijken naar de marktwerking en de media.

Individualisering is een ontwikkeling waar veel over gezegd en geschreven wordt. Dat heeft natuurlijk ook zijn uitwerking op het leven van de tiener. Het ‘bereikbaar zijn’ en ‘het in beeld zijn’ is van groot belang. Er wordt een roes van onsterfelijkheid gecreëerd. Men spreekt, netwerkt, drijft handel enzovoort, alsof de dood geen greep op ons heeft (Roebben, 2012, p. 224). Oude grote verhalen zijn voorbij en doen er niet meer toe. De nieuwe verhalen vragen alle aandacht. Waar je veel geld voor geeft dat biedt je zekerheid. De nieuwste telefoon, het dure kledingmerk, de nieuwste game etc. Om daar vervolgens mee in beeld te komen op social media. De mensen van tegenwoordig zijn hebberig op alle vlakken. Mensen hebben er moeite mee om zich dingen te onthouden. Dat wordt ook wel duidelijk als we om ons heen kijken naar het overgewicht van veel mensen, naar het gamegedrag, naar de verslavingen aan allerlei verdovende middelen, naar de volle kledingkasten etc. In deze ontwikkelingen kiest een tiener zijn weg. Dat kan tot gevolg hebben dat de tiener daar tegen in opstand komt door fundamentalist te worden of juist door heel onverschillig te worden.

In onze samenleving gaat het om succes hebben, gaat het er om dat je scoort. Zo niet dan mag je vallen, maar moet je wel weer opstaan. Werk harder, presteer beter, doe je best. Wie er niet in slaagt om een moeilijke periode te overwinnen is een *loser*. Met allerlei lapmiddelen proberen we zo snel mogelijk kinderen en tieners weer op de rit te krijgen. Maar hebben we wel tijd om echt interesse te tonen. Wat is er echt aan de hand? Durven we daar bij stil te staan? Het gevoel om te kort te schieten, teleurgesteld te zijn in zichzelf grijpt diep in. Dan zal een tiener waarschijnlijk vastlopen op school, maar zal ook in een strijd met zichzelf verwickeld raken. Daarnaast kunnen ook gedachten als: ‘Waarom laat God dit toe? Zie je wel ik ben niks waard! God vindt me ook vast een loser!’.

Hoe ga je als school met dat soort vragen en gedachten om en welke rol heeft pastoraat daarin of kan het daarin hebben? Daarover meer in de volgende hoofdstukken.

3. School

Inleiding

In het vorige hoofdstuk is beschreven hoe de tiener denkt, reageert en zich ontwikkelt. Dat geeft inzicht in waar een tiener tegen aan loopt en wat een tiener nodig heeft ook als het gaat om zingevingsvragen. Aangezien dit onderzoek zich richt op voortgezet onderwijs scholen wil ik in dit hoofdstuk beschrijven wat de ruimte is die de onderwijswet geeft aan scholen als het gaat om invulling van de leerlingenzorg. Ook beschrijf ik wat de rol is of kan zijn van christelijk geïnspireerd onderwijs als het gaat om begeleiding van tieners. Ik wil aansluiting zoeken bij godsdienstpedagogiek en docenten in het vak godsdienst en levensbeschouwing. Die aansluiting zoek ik omdat tieners hier met vragen over de zin van het bestaan worden geconfronteerd.

3.1 De onderwijswet en leerlingenzorg

In de zoektocht naar schoolpastors in het voortgezet onderwijs heb ik veel schoolgidsen gelezen. In een schoolgids doet een school verslag van waar de school voor staat, hoe de begeleiding van leerlingen vorm wordt gegeven, hoe het contact met thuis geregeld is en een heleboel praktische zaken. Als je als lezer meer wilt weten dan zijn er vaak op de website meer documenten te vinden die het één en ander uitleggen. Zo staan daar vaak schoolplannen waar de school uitlegt waar ze de komende jaren haar focus op legt en waarom. Het schoolplan komt sterk overeen met het strategisch beleidsplan, soms wordt dat zelfs één op één overgenomen. In de onderwijswet artikel 24 worden voortgezet onderwijs scholen verplicht om elke 4 jaar een schoolplan vast te stellen. Een schoolplan geeft het kader waarbinnen de school werkt aan de realisatie van de strategische keuzes.

Als het gaat om leerlingenzorg staat er in artikel 17b: 'Ten aanzien van leerlingen die extra ondersteuning behoeven, is het onderwijs gericht op individuele begeleiding die is afgestemd op de behoeften van de leerling'. Daar wordt de school de ruimte gegeven om daar handen en voeten te geven aan die zorg. Een groot deel valt binnen de kaders van de school, maar er zijn ook verwijzingen mogelijk naar buiten de school. In een schoolondersteuningsprofiel beschrijft de school welke ondersteuning een school aan een leerling kan bieden. Als een school kiest voor een schoolpastor is het mogelijk om op grond van artikel 118t een innovatieplan op te stellen (KOOP, Kennis- en exploitatiecentrum Officiële Overheidspublicaties , 2016).

In een aantal schoolgidsen is te zien dat de schoolpastor vaak genoemd wordt naast de vertrouwenspersoon. Nu is de vertrouwenspersoon nog niet wettelijk verplicht, maar de Modelklachtenregeling voor het primair en voortgezet onderwijs adviseert wel het aanstellen van een interne contactpersoon en een externe vertrouwenspersoon. Deze regeling is ontwikkeld door de samenwerkende landelijke organisaties van schoolbesturen, organisaties voor ouders, organisaties van schoolleiders en de onderwijsvakorganisaties en gebaseerd op de Wet op de kwaliteitszorg (David & Wezel, 2016).

3.2 Christelijk geïnspireerd onderwijs

Allereerst enkele oorzaken die de vraag naar eigentijdse vormgeving van christelijk geïnspireerd onderwijs opnieuw actueel maken:

- De a- en multi-religiositeit van hedendaagse leerlingen en ouders. Er is veel vaardigheid van de leraar nodig om een levensbeschouwelijk gesprek goed te begeleiden en op te nemen in het totale vormingsconcept van de school.

- De ontkerkelijking en secularisatie. In de tweede helft van de vorige eeuw is er een hele andere schoolbevolking van kinderen die thuis geen actieve betrokkenheid op kerk of geloof meer hebben of minder dan vroeger. De situatie van christelijke scholen voor christelijke kinderen was ten einde. Ook aan de personeelsleden gaat de ontkerstening niet voorbij. Toch blijft het aantal ouders dat voor een school met christelijke grondslag kiest gelijk. De keuze voor een school wordt veelal op grond van goed gevoel gemaakt, aandacht voor persoonlijke ontwikkeling van het kind is van belang, blijkt uit onderzoek 2012. En dat alles vaak op basis van het eerste contact. De uitdaging ligt dus om vanaf het eerste contact ouders al te laten zien hoe de christelijke identiteit in de praktijk tot uiting komt.
- Afnemende tolerantie ten opzichte van religie. Godsdienst is iets voor achter de voordeur, religie is dwang, atheïsme is vrijheid: in die mal wordt heel Nederland momenteel geperst. Vroeger was het eervol om als meerderheid zaken zo te regelen dat de minderheid zich toch thuis kon voelen.
- Uniformeringsdrang van de plaatselijke politiek. Vanuit lokale overheid komt ongekende druk om af te zien van onderwijs vanuit eigen visie.
- Krimp van de school, minder leerlingen. Dan kunnen er drie reacties zijn, concurrentie strijd aangaan, pluriformiteit en samenwerking (Bakker, 2013, pp. 26-31).

Uiteraard moet de kwaliteit van onderwijs op school goed en liefst uitstekend zijn. Dat lijkt logisch, daar ben je school voor. Maar waartoe leren ze taal en rekenen? Speelt de onbaatzuchtige liefde voor de naaste daarin een rol of het gebrek daaraan?

Het christelijk onderwijs kan een constructieve bijdrage leveren aan de opbouw van onze samenleving. Scholen kunnen tieners voorbereiden op deze maatschappij door hun te laten zien dat het ook anders kan. Tieners een weg wijzen tegen de trend van individualisering, opkomen voor je rechten, uitsluiting en het aanwijzen van zondebokken in. Uit gaan van het geloof en de hoop dat liefde, naastenliefde een andere en betere manier van samenleven mogelijk maakt. Dat het soms nodig is om elkaar te vergeven en te aanvaarden dat niet alles goed zal gaan in je leven.

Vorming is altijd levensbeschouwelijk, het gaat over je visie op wat waardevol en waar is. Wat is specifiek christelijk? Het antwoord op die vraag is niet tijdloos, die is altijd selectief en gebonden aan een bepaalde situatie waarin je verkeert. Wat gaat er verloren als christelijke vorming uit onderwijs verdwijnt? Elk mens telt! Je telt ook als je jezelf niet kunt redden of ontplooien. De ander wordt gezien als schepsel van God. Ieder mens is een mens met gaven, maar ook beperkingen. Daardoor hebben mensen elkaar nodig, wie ze ook zijn. De gaven die je hebt ontvangen zijn niet voor jou maar voor de ander en voor de samenleving (Bakker, 2013, pp. 56-58)

3.3 Godsdienstpedagogiek

Godsdienstpedagogiek bestudeert de concrete religieuze en levensbeschouwelijke opvoedingswerkelijkheid met het oog op wetenschappelijke theorievorming. Om dat goed te bestuderen beschrijft de godsdienstpedagogiek allereerst hoe de religieuze en levensbeschouwelijke opvoeding concreet gestalte krijgt in de verschillende contexten van het gezin, de geloofsgemeenschap en de school. Daarnaast doet ze normatief-waarderende uitspraken over de concrete religieuze opvoedingswerkelijkheid. Ze ontwikkelt haar wetenschappelijke theorie over de religieuze opvoeding en vorming vanuit een voortdurende wisselwerking tussen feitelijke beschrijving (werkelijkheid) en normatieve reflectie (ideaal). Er komen twee wetenschapsgebieden samen: de theologie en de pedagogiek, met ieder hun eigen normatieve oriëntaties (Alii E. , 2009, pp. 35-36).

Godsdienstige opvoeding veronderstelt een kijk op mens-zijn. Het is verhelderend om de hele mens voor ogen te houden. Een levend organisme, met een uniek voorkomen, dat vergankelijk is en bescherming en verzorging nodig heeft. Mens is breekbaar dat is de lichamelijke dimensie. Verder staat de mens in relatie tot anderen, allereerst tot hun ouders, de sociale dimensie. Daarnaast komen er vragen in het leven naar boven: wie ben ik? Waar sta ik? Waarom is er lijden? Waarom geloven mensen zo verschillend? Vragen waar geen eenvoudige snelle antwoorden op zijn te geven. Ze vragen steeds om gesprek en een omgeving die dat gesprek wil aangaan, de existentiële dimensie. Ook heeft de mens een geestelijke dimensie waar hij steeds op zoek is naar samenhang in verbondenheid met waarden als liefde, vrijheid en gerechtigheid (Alii E. , 2009, p. 44). In die zoektocht heeft de mens en zeker de tiener begeleiding nodig een luisterend oor. En het lijkt wel of ze dat tegenwoordig steeds minder krijgen, worden ze wel echt gehoord. Michael Warren, een Amerikaanse godsdienst pedagoog zegt: “There ain’t no point in talking, when there’s nobody listening” (Warren, 1998). Tieners willen dat volwassenen hen niet achteloos voorbij lopen, maar echt aandacht voor hen hebben. Volwassenen moeten bereid zijn verantwoording af te leggen voor wat ze doen, aanspreekbaar zijn.

3.4 Godsdienstonderwijs

Jan Marten Praamsma geeft aan dat het van belang is om te ‘Leren onderscheiden tussen zin en onzin...’ (Praamsma, 2015). Het onderwijs kan niet langer leerlingen vanuit de christelijke traditie inleiden in een visie op God, mens en wereld zoals die in de traditie wordt getekend. Wie iets van de ander wil begrijpen zal verder moeten kijken dan de buitenkant van zijn opvattingen en gedragingen. Wat is de worldview van de ander, die aan taal, gedrag en emotie ten grondslag liggen? Godsdienstonderwijs verliest zijn vrijblijvende informatieve karakter, het wordt een zaak van persoonlijke vorming die leerlingen en leraren niet onberoerd kan laten. Voor opvoeders ligt er de taak om situaties te creëren waardoor leerlingen het onvoorziene en onvoorspelbare geschenk van religie, van God en wellicht geloof op het spoor komen en ontvangen. Hier liggen uitdagingen en kansen voor de Godsdienstdocenten in het voortgezet onderwijs.

Jan Hoek heeft het over ‘Het verhaal gaat nog steeds.’ (Praamsma, 2015). Het is hartverwarmend te zien hoe leraren hun werk doen vanuit grote betrokkenheid bij de boodschap van het evangelie. De ‘Verbindende theologie’ staat midden in het heden, verbonden met de cultuur, de eigen tijd en context, wetenschap en kunst, staat en maatschappij, en met allerlei nationale en internationale ontwikkelingen. Een progressief en dynamisch gebeuren, wie geestelijk leiding wil geven zal steeds zelf de beweging tussen traditie en transitie moeten maken om anderen te kunnen helpen deze beweging te maken. Het geheim van het christelijk onderwijs ligt in de werkelijke aanwezigheid van Jezus Christus zelf, waar we samen afhankelijk zijn, worden we samen vruchtbaar. Het verhaal van de ander en de Ander met elkaar verbinden.

De leraar godsdienst en levensbeschouwing heeft de roeping duidelijk te maken dat het onderwijs gaat om de hele mens en niet alleen om de hersenen. Het gaat om omvattende vorming en toerusting. Voor het leven leren wij, leven met de Heer! In het lokaal van de leraar Godsdienst heerst als het goed is een pastorale sfeer, warme belangstelling, herderlijke aandacht. Het meest wezenlijke is de aanwezigheid van Jezus, merkbaar door de mensen die zich bewegen als navolgers, identificatiefiguren voor leerlingen. Meer een zaak van zijn dan van zeggen.

De vraag die dan naar voren kan komen is: wat is er nodig om die pastorale sfeer, warme belangstelling, herderlijke aandacht realiteit te laten zijn/worden op een school?

4. Pastoraat

Inleiding

In de voorgaande hoofdstukken heb ik vanuit de literatuur het werkveld van het voorgezet onderwijs beschreven. In hoofdstuk 2 ging het vooral over de tiener zelf. In hoofdstuk 3 ging het over de school. Omdat we nu een beeld hebben van hoe een tiener denkt, doet en ontwikkelt en we een beeld hebben van de mogelijkheden van een christelijke voorgezet onderwijs school ga ik in dit hoofdstuk meer vertellen over wat pastoraat is en wat een tiener nodig heeft als het gaat om pastoraat.

‘Denk je dat ik niet in de hemel kom als ik niet.....?’ Of anders gezegd: ‘Meester, wat moet ik doen om het eeuwige leven te krijgen?’ Een tiener valt bij Jezus met de deur in huis. Dit verhaal is de start van het handboek voor kinder- en jeugdpastoraat. Pastoraat wordt vergeleken met het handelen van Jezus in het verhaal van de rijke jongeling (Marcus 10, Lucas18 en Mattheüs 19), Jezus:

- 1) Neemt tijd voor de ander
- 2) Heeft de ander lief
- 3) Gaaf het gesprek aan (heeft oog voor de ander)
- 4) Confronteert de ander
- 5) Daagt de ander uit
- 6) Laat de ander weer gaan (respecteert de ander)
- 7) Laat de ander tot zijn recht komen

Het gaat in jeugdpastoraat over liefde en bewogenheid. Het draait om ontmoeten, om luisteren en om bevestigen. Toch is dit niet alles, ook confronteren en uitdagen horen thuis in de pastorale ontmoeting. Kortom, een relatie aangaan met de jongeren, waarbij er gepaste ruimte is voor de bovengenoemde punten.

4.1 Pastoraat

‘Pastoraat, dat is toch voor mensen die in de problemen zitten?’ Weer zo’n rechtstreekse opmerking van een tiener, die gelijk aangeeft in welke hoek het woord pastoraat zich bevindt. Terwijl het woord ‘pastor’ is te vertalen met herderlijke zorg. Dat roept bij velen het beeld op van een herder met een lam in zijn armen dat zorg nodig heeft. Een lam omdat het nog jong en onervaren is, waardoor het nog wel eens in situaties komt die hij niet kan overzien. Een lam heeft dan de begeleiding nodig, maar ook liefde, aandacht, bescherming, confrontatie en respect.

Pastoraat wordt op allerlei manieren beschreven. Het is niet mijn bedoeling om pastoraat in de volle breedte te gaan onderzoeken en beschrijven. Het gaat hier om een paar hoofdlijnen om dan in te zoomen op jeugdpastoraat. Er is heel veel geschreven over pastoraat waardoor het niet eenvoudig is om daar kort iets over te schrijven. Ik doe toch een poging. Daarbij ben ik me er van bewust dat ik daarin niet volledig zal zijn.

Zoals hierboven al wordt beschreven betekent het Latijnse woord pastor herder. Dat is ook het beeld dat Dr. H.C. van der Meulen gebruikt in zijn handboek pastoraat. Dat doet hij om een drietal redenen. Het is een beeld, dat zich in de traditie een vaste plaats verworven heeft. Door de eeuwen heen heeft de kerk haar zorgende taak voor de ziel herkend aan en afgelezen uit de herder metafoor. In de tweede plaats is het een niet-eenzijdig, veelkleurig beeld. In de derde plaats is het een Bijbels beeld, dat de mens brengt bij Hem om wie alle herderlijke zorg draait: de Goede Herder. Concluderend zou je kunnen zeggen: het gaat in het pastoraat om mensen, maar het draait om de Goede Herder

(Meulen, 2010, p. 20). Zo komt van der Meulen tot de volgende definitie: ***Pastoraat is het onder de hoede van de Goede Herder, in gehoorzaamheid aan zijn Woord en in de kracht van de Heilige Geest binnen en vanuit de charismatische gemeente van Jezus Christus via ontmoeting, gesprek en ritueel omzien naar mensen op hun levens- en geloofsweg binnen de context van de samenleving.***

Pastoraat wordt ook gedefinieerd als 'zorg om de ziel'. "De ziel van de persoon vertegenwoordigt de mogelijkheid van mensen om in relatie te zijn met hun oorsprong (...). Door de levensadem zijn mensen verbonden met binnen en buiten" (Knippenberg, 2005). Mensen vertellen in het pastoraat verhalen waarin ze hun ziel blootgeven.

In het boekje van Johan Smit 'tot de kern komen' schrijft hij dat pastoraat ontstaat daar waar mensen vanuit hun ambt, vanuit een persoonlijke roeping of vanuit een appél gekwalificeerd aandacht geven aan een ander. Pastoraat is overal. Dat schept mogelijkheden. Een goed pastoraal gesprek geeft het leven weer zin, draagt bij aan het heil van mensen. Bij 'heil' kun je denken aan 'heel', losse stukjes in het leven vallen op hun plek in een goed gesprek. Toch is een pastoraal gesprek meer, dat staat namelijk in het perspectief van Gods koninkrijk. Heil heeft de dimensie spiritualiteit in zich. Daar onderscheid een pastoraal gesprek zich van andere helpende beroepen. In het pastorale gesprek is ruimte voor alles en iedereen maar dan in de ruimte van de 'spirit' en met de paraklese (troost en aanspraak) die met de aanwezigheid van de Geest samenhangt (Smit, 2006, pp. 13-14).

Pastoraat is iets wat vaak gekoppeld wordt en is aan een kerk. Er zijn wel hogescholen met een studentenpastor. Een studentenpastor besteedt bijvoorbeeld aandacht aan spirituele vragen, zelfreflectie en persoonlijke voortgangsgesprekken. In het zoeken naar een schoolpastor komen er veel pastors voor op Katholieke scholen, maar dan vooral in de rol als liturg voor vieringen. Bij het Liudger college staat in de schoolgids schoolpastoraat naast vertrouwenspersoon. Wie behoefte heeft aan een persoonlijk en vertrouwelijk gesprek, gaat in eerste instantie naar de mentor. Desgewenst kan een leerling ook terecht bij de schoolpastor (alleen op locatie Raai), de schoolmaatschappelijk werker en/of de vertrouwenspersoon op zijn/haar locatie (Jansen & Yska, 2016).

4.2 Jeugdpastoraat

Wat maakt jeugdpastoraat anders dan volwassenpastoraat? Natuurlijk omdat jongeren en ouderen nogal verschillen van elkaar. Er is bijvoorbeeld ook speciaal ouderenvastoraat, dan gaat het vaak om pastoraat aan ouderen die afhankelijk zijn geworden van hulp. Zoals in hoofdstuk 2 wel duidelijk is geworden hebben tieners andere begeleiding nodig dan ouderen. Als we alleen al kijken naar de ontwikkeling van de hersenen dan zien we al dat er zoveel anders binnen komt bij tieners. Daarnaast zijn ze op zoek naar hun identiteit. Pastoraat aan deze leeftijdsgroep vraagt veel geduld en inlevingsvermogen. Tieners zoeken mensen aan wie ze hun vragen kunnen stellen. Ze zoeken mensen aan wie ze zich kunnen spiegelen, die niet schichtig reageren maar echt geïnteresseerd zijn. Net als ieder ander heeft een tiener het nodig om gezien te worden. Vanuit het gezien worden kan je oog soms vallen op specifieke problemen waar een tiener mee rond loopt. In het pastoraat is het de bedoeling dat je luistert en signaleert. In geval van problemen zal het regelmatig voorkomen dat je doorverwijst naar hulpverlening. Terwijl de tiener gebruik maakt van de hulpverlening is het belangrijk dat je als pastor in beeld blijft, contact blijft houden met de tiener.

Tieners kunnen het gevoel hebben dat hun ziel bezet wordt door marktwerking en de media. Vaak zijn tieners zich daar niet van bewust, ze zijn ten slotte kind van hun tijd. Daar kan het pastoraat de tieners bewust van maken en ze begeleiden in het innemen van hun plaats in deze wereld. Het is

nodig om tieners weerbaar te maken om in hun eigen kracht te gaan staan. Om ze bij hun ziel te laten uitkomen, zicht te krijgen op hun spirituele groeiproces (Roebben, 2012, pp. 239-240).

Jeugdpastoraat kan niet zonder gebed. Een mooie uitspraak die regelmatig terugkomt op jeugdwerkconferenties is: 'praat eerst met God over jongeren, voordat je met jongeren over God gaat praten.' Het zijn Gods kinderen, Hij wil graag dat we met Hem spreken over Zijn lammetjes. Het is goed om je bewust te zijn van het feit dat God Zijn kinderen op het oog heeft. Dat je samen met Hem de tieners de weg mag wijzen.

Tieners zijn op zoek naar veilige plekken, waar ze hun verhaal kwijt kunnen zonder afgewezen te worden. Het aangaan van een relatie met tieners vraagt vrijmoedigheid om je leven te delen met ze. Ze willen zien hoe je leven met God er uit ziet, met vallen en opstaan. Laat ze alsjeblieft ook zien hoe je valt, hoe je ook je vragen hebt, je worstelingen. Je hoeft niet al je twijfels te delen, maar wees eerlijk en oprecht rekening houdend met wat de tiener aan kan. Het uitdelen van de liefde die je zelf hebt ontvangen is zo geweldig. Zoals in 1 Johannes 4:7 staat: *'Geliefde broeders en zusters laten we elkaar liefhebben, want de liefde komt uit God voort. Ieder die lief heeft kent God en is uit God geboren.'*

Het is de uitdaging om in een pastoraal gesprek er echt te zijn voor de ander. Het is dan zaak om je goed bewust te zijn van de behoefte van de tiener met wie je een relatie. In een cursus van Youth for Christ gaat men uit van drie verhalen die bij elkaar komen. Het eerste verhaal is het verhaal van de tiener zelf, dan het verhaal van de 'pastor' en tenslotte Gods verhaal. In die cursus is het vooral het verlangen dat het verhaal van de tiener steeds meer overlap gaat vertonen met het verhaal van God. De 'pastor' is op deze manier een hulp voor de tiener op weg naar een zelfstandig geloofsleven. Daarbij draait het om:

- a) de behoeften van de ander, niet om jou;
- b) luisteren, niet om praten;
- c) goede vragen, niet omsluitende antwoorden;
- d) het proces, niet om het product;
- e) eerlijkheid, niet om perfectie (Rietberg & Matsinger, Handboek voor kinder- en jeugdpastoraat, 2012, pp. 28-30).

In gesprek met tieners is het heel belangrijk dat je jezelf bent. Zo is het niet done om als oudere woorden te gebruiken die horen bij het taalveld van tieners. Laat in je taal gerust horen dat je wat ouder bent, dat kunnen tieners prima volgen. Zo niet dan vragen ze wel om uitleg of merk je dat wel aan de reactie die ze geven. Ook in je kleding en gedrag is het belangrijk om jezelf te blijven. Je mag best een grapje maken, maar ga niet de lolbroek uithangen. Vanuit de kanjertraining staat het rode petten gedrag bekend als onbetrouwbaar omdat, als je die pet op zet, overal om lacht en grapjes over maakt. Maar je kunt ook een kanjer zijn, in combinatie met de rode pet. Dan ben je vol levenslust, je hebt een goed gevoel voor humor. Je bent optimistisch en je verstaat de kunst van het relativeren. Zolang naast de rode pet ook de witte pet van het vertrouwen aanwezig is (Weide, 2016).

Pastorale zorg aan tieners of anders gezegd geestelijke begeleiding en religieuze vorming zijn volgens Bert Roebben (2012) twee gebieden die bij elkaar kunnen komen in het levensbeschouwelijk onderwijs. Daarbij roept hij op om vooral aandacht te hebben voor de tieners. De presentietheorie van Baart(2001) is hierbij zijn bron van inspiratie. Andries Baart zegt dat het beter is 'iets te laten verschijnen, en wel menselijke waardigheid' dan 'iets te laten verdwijnen, en wel het probleem'.

4.3 Schoolpastoraat

Uiteraard is een tiener op school om daar onderwijs te ontvangen. De primaire taak van school is om onderwijs te geven, daar worden ze vanuit de overheid ook op beoordeeld. Op de site www.scholenopdekaart.nl kan precies worden afgelezen wat de scores zijn van de school als het gaat over de doorstroom, het slagingspercentage en hoeveel procent van de leerlingen zit op de plek die ze meekregen als advies van de basisschool. Dat deze gegevens worden gepresenteerd op deze site geeft aan dat het belangrijk is om dat te laten zien aan belangstellenden. Waarschijnlijk zijn dat vaak potentiële ouders van kinderen die naar die school kunnen komen. Ouders kijken daar naar omdat ze het beste voor hun kind willen.

Zoals beschreven is in hoofdstuk 2 gaan de tieners in deze periode door een belangrijke en bijzondere ontwikkelingsfase. In die fase hebben ze begeleiding nodig. Die begeleiding ontvangen ze ook op school als het gaat om het opdoen van kennis en vaardigheden. Dat mag je ook van een school verwachten, daar worden ze ook op beoordeeld zoals we op de hierboven genoemde site lezen. Veel scholen hebben ook duidelijk oog voor de veiligheid op school en alle scholen zijn verplicht om een pestprotocol te hebben. Ook het sociaal welbevinden is een belangrijk item op voortgezet onderwijs scholen. Een kind dat gepest wordt zal niet of nauwelijks in staat zijn om goed te presteren op bijvoorbeeld het vak natuurkunde. Als docent moet je dan actie ondernemen, zoals in het pestprotocol meestal is beschreven. Daarnaast zijn er natuurlijk andere dingen die de tiener in beslag kunnen nemen waardoor de prestatie achteruit gaan. Een echtscheiding, overlijden, ruzie, geloofstwijfel, faalangst etc. Nu is sociaal-emotionele leerlingbegeleiding mensgericht en heeft als doel de tiener weer op de rit te krijgen zodat zijn prestaties weer goed zijn. Juist de factor pastoraat geeft aan dat we met de tieners 'iets' meer voor ogen hebben.

Voorbeeld: Als een leerling ernstige faalangst heeft, dan ben je toch te beperkt als je alleen maar huiswerkproblemen bespreekt en angst voor onvoldoendes? Zo'n leerling heeft niet alleen een negatieve kijk op het eigen presteren. Hij heeft bijna altijd ook een negatieve visie op mensen ('die zijn erop uit om mij af te laten gaan of te veroordelen') en op God ('God geeft mij ook alleen maar onvoldoendes'). Als ik een leerling serieus neem, moet ik naar al die aspecten vragen (Voet, Nico van der Voet, 2015).

Wat is schoolpastoraat eigenlijk? Met de term 'schoolpastoraat' kan een christelijk school ook iets van haar identiteit laten zien. Eigenlijk zou het nog beter zijn om te spreken van Geestelijke Verzorging binnen de school. Schoolpastoraat zit namelijk wat betreft de persoonlijke zorg dicht tegen Geestelijke Verzorging aan. Vergelijk het maar met de Geestelijke Verzorging in een ziekenhuis of in het Leger (Voet, Nico van der Voet, 2015). Als scholen schoolpastoraat noemen in de schoolgids dan is het vaak bij het kopje vertrouwenspersoon te vinden. Dat kan voor verwarring zorgen, maar is ook tegelijk een kans. De schoolpastor is iemand die te vertrouwen is en waar je terecht kunt met je vragen en problemen. Schoolpastoraat heeft altijd te maken met problemen of moeilijke vragen van tieners. Bij schoolpastorale gesprekken is er altijd wel iets aan de hand. De schoolpastor gaat in gesprek met de tiener en is in eerste instantie een luisterend oor. Er geldt voor de schoolpastor net als voor de jeugdpastor dat hij eerlijk en echt is. Daarbij zijn er een paar manieren waarop je de tiener kunt helpen door:

- advies te geven als het probleem helder is en de tiener om advies vraagt;
- counselen waarbij je de tiener zoveel mogelijk zelf oplossingen laat bedenken;
- crisishulp te bieden als de tiener duidelijk uit balans is (Voet, Nico van der Voet, 2015).

Verder zijn er veel katholieke scholen die de schoolpastor inzetten als liturg voor het voorbereiden van vieringen. Daar wordt ook vaak gesproken over schoolpastoraal zoals in het volgende citaat:

‘De termen ‘schoolpastoraal’ en ‘pastoraal op school’ worden vaak door elkaar gebruikt. Er is echter een betekenisverschil tussen beide termen. De term schoolpastoraal heeft eerder de connotatie dat iedereen aan de pastorale activiteiten onderworpen wordt. Bij de term pastoraal op school is men bewust dat de pastoraal niet meer de hele school omvat. Pastoraal op school is gebaseerd op vrijwilligheid, met een vrijwillige groep leerlingen gaat men zich verdiepen in het geloof. Aan de hand van de eucharistieviering die door een school georganiseerd wordt, kan dit onderscheid duidelijk geïllustreerd worden. Als men de eucharistieviering verplicht maakt voor alle leerlingen, spreekt men over schoolpastoraal. Wanneer men de leerlingen vrijlaat om te kiezen of men naar de eucharistieviering gaat, past dit eerder in het concept pastoraal op school (Reynaert, 2010).’

Wat zou een schoolpastor of iemand die schoolpastoraal bezig is moeten kunnen? Allereerst moet diegene zich bewust zijn van het feit dat tieners gezien willen worden, dat betekent niet tieners achteloos volgen. Het betekent wel dat de volwassene zich verantwoordelijk voelt en aanspreekbaar is (Roebben, 2012, p. 219). Daarnaast is het van belang om als volwassenen je bewust te zijn van het feit dat het een riskant is om met tieners onderweg te gaan. Riskant omdat wie zorgvuldig luistert naar de tieners, verward zal raken in nieuwe patronen van geloven en nieuwe geloofservaringen opdoen en zelfs nieuwe geloofsinhouden. Dat vraagt veerkracht van de volwassenen (Roebben, 2012, p. 234).

‘Goed pastoraat helpt je om je ziel niet te laten bezetten, maar haar vrij en beweeglijk te houden voor het verrassende komen van God,’ aldus Bert Roebben (Roebben, 2012, p. 240). Een pastoraal begeleidingsproces is te verdelen in drie stappen:

1. Zien- het vraagt een houding van zelfverloochening om tieners de ruimte te geven zichzelf te laten zien in muziek, woorden en beelden. De pastor weet dat hij zich kan verbinden aan de tieners omdat de Levende zich ook verbindt aan de tieners.
2. Oordelen- zoals Andries Baart het zegt *‘het is beter om iets te laten verschijnen, en wel menselijke waardigheid dan iets te laten verdwijnen, en wel het probleem.’* Vertrekken vanuit het idee dat er een kans is om met nieuwe ogen naar zichzelf en de omgeving te kijken. De pastor kan met een *‘down to earth’*-aanpak ruimte scheppen voor de Levende.
3. Handelen- ruimte scheppen voor nieuw licht waar tieners in kunnen gaan staan en keuzes kunnen maken omdat scherp is wat de keuzes zijn. De pastor helpt om een blik te verruimen en soms uitdaagt tot radicale perspectiefwisselingen (Roebben, 2012, pp. 240-243).

In het zien, oordelen en handelen mag schoolpastoraat een plek krijgen op de christelijk geïnspireerde scholen waar leerlingen op zoek zijn naar zichzelf en hun relatie tot anderen en de Ander. Een gouden kans voor scholen om een eindje mee te wandelen met hun leerlingen. Niet alleen leren leren maar ook leren leven in Zijn licht.

5. Onderzoeksmethodiek

5.1 De voorbereiding

In hoofdstuk 1 beschrijf ik onder het kopje 1.3 de werkwijze die ik tijdens deze afstudeeropdracht gebruiken ga of heb gebruikt. Ik ben begonnen met het lezen van allerlei literatuur en daarnaast heb ik verschillende mensen in het werkveld gesproken. Vanuit de literatuur heb ik de voorgaande hoofdstukken geschreven. Van daaruit ben ik gaan nadenken over welke informatie ik wil gaan ophalen om mijn vragen te beantwoorden. Zoals beschreven in 1.3 heb ik een kwalitatief onderzoek gehouden met behulp van interviews. Voordat ik op zoek kon gaan naar respondenten moest ik eerst een keuze maken uit scholen waar ik informatie vandaan wil halen. In ieder geval wilde ik graag een school uitkiezen waar in de schoolgids de naam schoolpastor staat, zo kwam ik op het Ichthus college in Veenendaal. Ook heb ik er voor gekozen om scholen te kiezen die duidelijk kiezen voor een christelijke identiteit. Zo zijn er wel veel scholen met een protestant-christelijke inslag, maar is er in de schoolgids of in het lesaanbod weinig verschil met openbare scholen. Van de Meerwaarde in Barneveld heb ik via docenten begrepen dat christelijke identiteit op verschillende manieren handen en voeten krijgt. Omdat ik ook graag scholen vanuit verschillende kerkelijke achtergronden wil onderzoeken heb ik ook voor de Meerwaarde gekozen. Verder heb ik al contacten met het Guido in Arnhem via mijn kinderen en weet ik dat identiteit een belangrijke pijler is voor die school. Omdat de evangelische scholen nog vrij 'jong' zijn, ben ik nieuwsgierig naar hoe daar pastoraat al dan niet een plek krijgt. Daarom heb ik gekozen voor:

1. het Ichthus-college in Veenendaal op reformatische grondslag;
2. het Guido in Arnhem op geformeerd vrijgemaakte grondslag;
3. de Meerwaarde in Barneveld op protestant-christelijke grondslag;
4. de Passie in Utrecht op evangelische grondslag;
5. de Passie in Wierden op evangelische grondslag.

Op vier van de vijf scholen wordt les gegeven aan VBMO-tl, HAVO en VWO. Waarbij op het Guido in Arnhem ook LWOO wordt aangeboden. Op De Meerwaarde zijn er vier leerwegen Gemengd-Theoretische leerweg, Kaderberoepsgerichte leerweg, Basisberoepsgerichte leerweg en Praktijkonderwijs. Om een gesprek op één van deze scholen te krijgen was het vooral een uitdaging om via 'kruiwagentjes' binnen te komen. Om via de officiële route een afspraak te krijgen lukte vaak niet. Met officieel bedoel ik dan telefonisch of via de mail via de contact gegevens die vaak op de website van de school te vinden zijn. Uiteindelijk is het me gelukt om de scholen die ik graag wilde bezoeken ook daadwerkelijk te bezoeken.

5.2 Selectie respondenten

Toen eenmaal helder was welke scholen ik wilde gaan onderzoeken was het van belang om de juiste respondenten te kiezen. Het kiezen van respondenten verliep wisselend. Ik wilde van elke school een leidinggevende en een mentor of schoolpastor interviewen. Ik ging er vanuit dat als ik eenmaal binnen was in een school het maken van afspraken eenvoudiger zou worden. Eigenlijk een soort sneeuwbal effect. Op het Ichthus begreep ik van een oud-collega dat de schoolpastor net met pensioen was. Via die oud-collega kwam ik aan een telefoonnummer van de huidige schoolpastor. De huidige schoolpastor gaf mij de gegevens van de 'oude' schoolpastor, waarmee ik een afspraak maakte. Ook de huidige schoolpastor wilde ik graag spreken en ook met hem maakte ik een afspraak. Op de dag dat ik met hem een afspraak had, maakte ik kennis met de leidinggevende van de afdeling.

Ook met hem heb ik toen een afspraak gemaakt. Het maken van afspraken op het Guido was geen probleem omdat onze kinderen daar op school zitten of hebben gezeten. De lijntjes zijn kort en een afspraak was snel gemaakt. Op de Meerwaarde heb ik een afspraak gemaakt met een kennis die docente Nederlands is en mentor. Via haar wilde ik ook een tweede afspraak organiseren. Dat ging prima want toen ik met haar in gesprek was op de Meerwaarde, ontmoette ik een docente Godsdienst die ik nog kende van mijn stage in het derde jaar van GPW. Met haar heb ik via de mail later een afspraak gemaakt. Om een afspraak te krijgen op de Passie was wat moeizamer omdat ik geen lijntjes had lopen met iemand die daar werkt. Uiteindelijk heb ik via een broer van een vriend een haakje uit gegooid. De afspraken met de directeuren was snel gemaakt. Ik heb toen de vrijheid genomen om die directeuren te vragen om een afspraak met een mentor of zorg coördinator te regelen voor mij. Dat deden ze allebei, wat ik enorm waardeer. Zo kom ik op 11 respondenten van 5 verschillende scholen. Daarbij neem ik ook de informatie mee die ik heb gekregen via Greet van der Sluis van CSG Liudger in Drachten en omstreken. Ik had haar in juni 2016 gebeld omdat ik in de schoolgids van het Liudger de naam schoolpastor was tegengekomen. Van dat gesprek heb ik een verslag geschreven (bijlage 8). In diezelfde tijd heb ik ook een gesprek met Nico van der Voet over dit onderwerp. Ik had van hem ook al een artikel gevonden over schoolpastoraat uit de tijd dat hij nog op het Ichthuscollege werkte. Van dat gesprek heb ik een verslagje geschreven en laten nalezen of ik goed had verwoord wat we hadden besproken (bijlage 7).

5.3 De werkwijze

Tijdens het lezen van de literatuur en het schrijven van het theorie gedeelte komen er allerlei vragen naar boven. Die vragen hebben voor een groot deel te maken met de deelvragen. Het andere deel wordt beschreven aan het eind van deze paragraaf en wordt nevenvangst of serendipiteit genoemd. Ik heb gekozen voor de interviewmethode om ook meningen en ervaringen wil ophalen. Het interview is half gestructureerd omdat de volgorde van de vragen niet vast ligt maar de onderwerpen wel. Daarbij is er de mogelijkheid om door te vragen. Voor de interviews is een interviewopzet gemaakt (bijlage 1). In deze opzet wordt dezelfde driedeling gebruikt die eerder al is genoemd namelijk: school-tiener-pastoraat. De vragen die gesteld worden, raken aan de deelvragen die beschreven staan in 1.2. Tijdens de interviews wordt die driedeling genoemd en houdt de interviewer in de gaten of al pratende de vragen worden beantwoord. Ze wordt dus niet elke vraag expliciet gesteld, maar komen ze meestal wel allemaal aan bod. Voor ik afspraken maak met verschillende mensen houd ik eerst een proefinterview houden. Dat doe ik met een vriendin die mentor is in het voortgezet onderwijs. Uit dat interview neem ik mee dat het niet meevalt om echt alleen te luisteren, daar wordt mee bedoeld luisteren zonder je mening te geven. Verder is het een uitdaging om de lijn van het verhaal vast te houden, op tijd de goede vragen te stellen, niks te vergeten en door te vragen op het moment dat er iets genoemd wordt dat relevant is voor het onderzoek.

De interviews zijn opgenomen, met toestemming van de respondenten. Aan het einde van het gesprek geven alle respondenten ook toestemming om de naam van de school en de respondent zelf te noemen in het verslag. De opnamen zijn gemaakt met mobiel en daarna op de computer gezet. De opnamen zijn allemaal getranscribeerd. Door al met transcriberen te beginnen terwijl er nog interviews moesten worden afgenomen, werd het interviewen verbeterd. Zo viel het op dat de neiging om de zinnen van mensen af te maken, storend werkt voor de respondent. Verder had ik bij het eerste interview op verzoek van de respondent alvast de vragen gemailld. Dat had tot gevolg dat de respondent zelf de leiding nam met de vragen in de hand en zijn aantekeningen erbij. Bij de gesprekken daarna zijn de vragen niet meer van te voren gemailld, wat er voor zorgde dat ik de leiding had en het gesprek goed kon sturen. Het was prettig dat er per school minimaal twee mensen

konden worden geïnterviewd. Dat was vooral fijn als er in het eerste interview iets vergeten was om te vragen en ook als de eerst respondent iets niet wist. Wat dat betreft vullen de interviews elkaar deels ook aan. Ook zijn er soms bewust onderdelen bij bepaalde respondenten blijven liggen, omdat ik die informatie al had bijvoorbeeld of omdat die persoon daar weinig over kon vertellen. Zo is er bijvoorbeeld bij leidinggevende minder tijd besteed aan de tieners en meer aan de beleidskeuzes. Bij het laatste interview is het verzadigingspunt bereikt. Niet alleen omdat er geen nieuwe informatie meer komt, maar ook omdat het tijd wordt voor de volgende stap. De ruwe data aan het 'papier' toe vertrouwen om daarmee dan te gaan zoeken naar de antwoorden op de deelvragen.

Alle elf de interviews samen levert me meer dan 150 pagina's ruwe data op. Elk interview heb ik voorzien van een code en twee keer opgeslagen op mijn computer. In het ene document kan ik dan werken en het andere is een soort back-up. De eerste stap is de stap van reductie, Angela Stoof legt in een online college uit hoe dat werkt (Stoof, 2016). Ik heb mijn eigen reductie manier toegepast. Dat heb ik gedaan door de interviews uit te printen op kleur, elke school een eigen kleur. En met die printjes ben ik eerst gaan ordenen op de onderwerpen van het interview. Eerst algemeen, daarna over de zorgstructuur en dan de tiener en tenslotte pastoraat. Nadat ik dat had gedaan kwam ik tot de conclusie dat het wel een hele grote onoverzichtelijke puzzel zou worden. Daarom heb ik er toch voor gekozen om de stappen te doorlopen die Angela Stoof in het online college aan geeft (Stoof, 2016). Het reduceren van de tekst heb ik gedaan door in Word alleen de tekst die relevant is te voorzien van een label. Nadat ik zes interviews heb gelabeld heb ik de overige vijf met diezelfde labels gelabeld. Daarmee wil ik aantonen dat de labels de lading dekken. Dat ging bij het onderdeel zorgstructuur prima, maar bij de onderdelen tieners en pastoraat lukte dat niet. Bij het onderdeel zorgstructuur had ik algemenere termen gebruikt om te labelen. Waardoor ze een grotere lading dekte en dus op meerdere teksten van toepassing waren. Bij het kiezen van een label voor een stuk tekst, keek ik naar het hoofdonderwerp van de tekst. Dat heb ik steeds zo kort mogelijk samengevat, liefst in één woord.

De volgende stap is om de labels in categorieën te verdelen. Om dat te doen heb ik de driedeling zorgstructuur, tiener en pastoraat aangehouden. Eerst heb ik alle labels van zorgstructuur op post-its geschreven, die heb ik geordend door bij elkaar te plakken wat bij elkaar hoort (zie foto rechts). De groepen die toen ontstonden heb ik een korte naam gegeven die zo goed mogelijk weergeeft wat op de labels staat. In bijlage 4 staat een overzicht van de labels en de categorieën die ik daarbij heb gekozen. Ook beschrijf ik daar hoe ik de categorieën heb toegevoegd aan de labels met behulp van Excel.

Bij zorgstructuur heb ik de volgende vijf categorieën gekozen:

1. Deskundigheidsbevordering;
2. Functies in voortgezet onderwijs (onderwijsondersteunend);
3. Identiteit;
4. Pedagogische kant voortgezet onderwijs;
5. Zorgbeleid;

Ad 1: Bij deskundigheid horen labels die gaan over cursussen en opleidingen die mensen hebben gedaan of toerusting die ze vanuit het werk krijgen aangeboden.

Ad 2: Bij functies horen alle labels die gaan over de rollen die er zijn in het voortgezet onderwijs. Daarbij horen ook de fragmenten die gaan over hoe die taken worden uitgevoerd.

Ad 3: Bij Identiteit zijn maar twee labels ondergebracht, maar wel bewust een apart kopje omdat de respondenten werken op scholen die werk maken van identiteit.

- Ad 4: Bij Pedagogische kant van het voortgezet onderwijs horen fragmenten en labels die gaan over het omgaan met leerlingen en de verschillen die daar in (mogen) zijn.
- Ad 5: Bij zorgbeleid gaat het meer over labels en fragmenten die gaan over afspraken en visie die de school heeft en respondenten persoonlijk.
- Welke labels bij welke categorie horen staat in een schema in bijlage 4.

Bij het onderdeel Tiener heb ik gekozen voor de volgende zes categorieën:

1. (beleids)Keuzes school;
2. Aanbod rond vorming;
3. Doelgroep kenmerken;
4. Met wie komt leerling in contact;
5. Voorwaarde relatie tieners;
6. Vragen problemen tieners.

- Ad 1: Categorie (beleids) keuzes school, heb ik bewust beleid tussen haakjes gezet omdat niet alles onder beleid valt. Soms zijn het ook punten die gaan over hoe dingen in de loop van de tijd zo zijn gelopen. Dat zijn dan meer ontwikkelingen dan bewuste beleidskeuzes.
- Ad 2: Bij aanbod rond vorming horen fragmenten en labels die gaan over wat de school biedt aan leerlingen in lessen en persoonlijke begeleiding van leerlingen.
- Ad 3: De categorie doelgroep kenmerken horen labels die gaan over wat opvallende verschillen zijn tussen tieners, maar ook wat kenmerken zijn van tieners ten opzichte van bijvoorbeeld volwassenen. Daarbij worden in de fragmenten vaak voorbeelden genoemd van die verschillen.
- Ad 4: De categorie met wie komen leerlingen in contact gaat over de mensen die contact hebben met de leerlingen. In de fragmenten gaat het dan over wat dat contact dan inhoudt.
- Ad 5: Voorwaarde relatie met leerlingen gaat eigenlijk grotendeels over competenties die nodig zijn om goed om te gaan met leerlingen/tieners. In de fragmenten worden veel praktijkvoorbeelden gegeven om dat uit te leggen.
- Ad 6: De lijst met vragen en problemen van tieners zijn de punten die de respondenten tegenkomen in contact met leerlingen. In de fragmenten worden daar soms voorbeelden van verteld of er wordt een rijtje problemen opgenoemd die men tegenkomt binnen de school.
- In bijlage 4 is ook van dit onderdeel een schema opgenomen met de labels en categorieën.

Bij pastoraat heb ik gekozen voor de volgende zeven categorieën:

1. Competenties;
2. Persoonskenmerken;
3. Grenzen/mogelijkheden identiteitsvorming;
4. Kansen/bedreigingen;
5. Randvoorwaarden;
6. Vragen problemen tieners.
7. Andere taken

- Ad 1: Bij pastoraat liep ik er tegen aan dat er wel heel veel labels waren om aan te geven wat een schoolpastor allemaal moet kunnen of zijn. Die heb ik later in twee groepen opgedeeld. Zoals de woorden 'kunnen' en 'zijn' al aangeven. De eerste gaat meer over competenties die te ontwikkelen zijn. Het tweede gaat meer over persoonskenmerken die moeilijker aan te leren zijn.
- Ad 2: Deze categorie gaat dus meer over labels als geduld, empathie en daadkrachtig. Die kenmerken zijn wel deels aan te leren, maar horen grotendeels bij de persoon.

- Ad 3: de categorie grenzen en mogelijkheden heb ik samen genomen omdat veel mogelijkheden ook gelijk een grens hebben. De labels en fragmenten gaan grotendeels over verantwoordelijkheden van school en de daarbij behorende grenzen. Daarnaast wordt er in veel fragmenten voorbeelden van grensgevallen beschreven.
- Ad 4: De categorie kansen en bedreigingen ligt dicht tegen de voorgaande categorie aan, maar gaat vooral over de toekomst. Dus welke kansen en bedreigingen zien de respondenten als het gaat over de toekomst van schoolpastoraat.
- Ad 5: Randvoorwaarden zijn labels die gaan over alles wat nodig is om pastoraat handen en voeten te geven in de school. Dat gaat van vertrouwelijke sfeer creëren tot zichtbaarheid en verslaglegging.
- Ad 6: Deze categorie is ook terug te vinden bij het onderdeel tiener. Daar komen dezelfde vragen en problemen in de labels naar voren met nog wat aanvullingen vanuit dit onderdeel.
- Ad 7: Tijdens de gesprekken heb ik de respondenten uitgedaagd om na te denken over andere taken die een schoolpastor zou kunnen uitvoeren. De fragmenten en labels geven aan welke taken de respondenten hebben bedacht.
- Ook van dit onderdeel is in bijlage 4 een schema te vinden.

5.4 Onderzoeksgegevens

Voor ik met de data ga spelen, want zo noem ik het als ik allerlei functies van Excel ga loslaten op de data, vul ik nog de laatste kolom in. Die kolom heb ik gereserveerd voor deelvragen. Ik wil de data koppelen aan de deelvragen. Op deze manier wil ik als het ware de cirkel weer rond krijgen. Dat lukt deels, omdat ik voor deelvraag 1, 2 en 3 genoeg data kan vinden, maar ook heel veel data niet echt kwijt kan in de deelvragen, de zogenaamde nevenvangst. Zie tabel hieronder, waarin **geel** is gearceerd de categorieën en die gekoppeld zijn aan een deelvraag. De getallen die erachter staan is het aantal keer dat de respondent de categorie heeft genoemd.

Categorieën	Aantal
Pastoraat	500
Andere taken	30
Competenties	105
Grenzen/mogelijkheden identiteitsvorming	168
Kansen/bedreigingen	31
Persoonskenmerken	55
Randvoorwaarden	83
Vragen problemen tieners	28
Tiener	378
(beleids)Keuzes school	72
Aanbod rond vorming	54
Doelgroep kenmerken	59
Met wie komt II in contact	14
Voorwaarde relatie tieners	114
Vragen problemen tieners	65
Zorgstructuur	666
Deskundigheidsbevordering	54
Functies in VO (onderwijsondersteunend)	274
Identiteit	48
Pedagogische kant VO	110
Zorgbeleid	180
Eindtotaal	1544

Zo heb ik ook doorgevraagd over de vragen en problemen waar tieners dan mee komen (blauw gearceerd). In mijn ogen informatie die wel relevant is, omdat dan duidelijk wordt wat de inhoudelijke hulpvragen zijn waar scholen mee moeten omgaan. Die vragen en problemen vragen om een reactie van scholen, voor dit onderzoek interessant wat er dan van een schoolpastor wordt gevraagd. Ook geeft het meer zicht op het werkveld. Ik heb overwogen om de deelvraag: wat zijn de vragen en problemen waar tieners mee komen? Op te nemen bij mijn deelvragen, maar ik heb dat niet gedaan omdat ik vind dat ik dan ook onderzoek onder de tieners zelf had moeten doen. Dat zou voor dit onderzoek te ver gaan, maar wel geschikt voor een vervolg onderzoek. Om de doelgroep tieners nog iets beter in beeld te krijgen heb ik ook gevraagd naar hoe het beste kan worden aangesloten bij de tieners. Dat leverde informatie op over de doelgroep, over met wie de leerlingen in contact komen en wat voorwaarden zijn om contact te krijgen en houden met leerlingen (groen gearceerd).

Verder heb ik ook doorgevraagd over wat naast één op één contact met leerlingen nog een taak van de schoolpastor zou kunnen zijn. Daarbij kwamen er ook allerlei randvoorwaarden naar voren in de gesprekken (grijs gearceerd). Dat om de functie schoolpastor in beeld te krijgen en/of te verbreden. Daarbij is het ook goed om te weten wat de grenzen zijn van de taak van school en de vrijheid die een school heeft in het maken van keuzes. Daarbij kwamen we in de gesprekken ook vaak op de grenzen en mogelijkheden rond identiteitsvorming. Een punt dat van belang is om samen met de kansen en bedreigingen scherp voor ogen te houden bij het vorm geven van schoolpastoraat (lila gearceerd).

Dit bovenstaande geeft grip op de grote hoeveelheid data die er uit de 11 afgenomen interviews is te halen. Om de volgende stap goed te kunnen maken heb ik de ruwe data weer nodig om te begrijpen wat de respondenten hebben gezegd. Maar ik heb ook het Excel-bestand nodig om te kunnen selecteren op onderwerp. Daarbij kunnen de categorieën en labels helpen om het overzicht te houden. De ruwe data heb ik nodig om de setting waarin iets gezegd wordt op waarde te schatten.

6. Onderzoeksresultaten

In dit hoofdstuk wil ik een overzicht geven van wat de resultaten zijn van de afgenomen interviews. Ik doe dat door de driedeling zorgstructuur, tiener en pastoraat te beschrijven met behulp van de categorieën die in het voorgaande hoofdstuk zijn beschreven. Daarbij kijk ik ook naar de vragen die staan in de interview opzet (bijlage 1). Verder maak ik gebruik van schema's die zijn gemaakt met behulp van de data die uit de interviews zijn gelabeld en gecategoriseerd. Die data zijn in Excel verwerkt. Met behulp van Excel zijn schema's te maken om overzicht te krijgen over hoe vaak een bepaalde categorie en/of label wordt genoemd en door wie (bijlage 5). Die schema's worden soms aan dit hoofdstuk toegevoegd, maar meestal wordt er naar verwezen in verband met de leesbaarheid.

6.1 Algemene informatie

De interviews zijn afgenomen op vijf verschillende scholen zoals in hoofdstuk 5.1 beschreven is. Het zijn alle vijf scholen die hun christelijke identiteit handen en voeten willen geven. Of zoals op de website van één van de scholen kort en bondig staat: De Bijbel is ons kompas. De respondenten hebben verschillende functies binnen de school. In hoofdstuk 5.2 is daar meer over te lezen, hier nog even kort op een rijtje. Vier respondenten zijn leidinggevend, waarvan twee directeur zijn van de hele school en twee geven leiding aan een afdeling of team. Daarnaast zijn twee respondenten zorg coördinator, twee zijn mentor en vakdocent, één is vakdocent godsdienst, één is mentor en onderwijsbegeleidster, één schoolpastor en één schoolpastor met pensioen.

De ervaring in het onderwijs varieert van 2 jaar tot ruim 30 jaar. De opleidingsachtergrond van de respondenten is ook zeer verschillend, waarbij een aantal van hen functies beoefend waar geen speciale opleiding voor is gedaan. Vaak is men in de functie gegroeid en speelt ervaring mee. Uit de interviews komen de volgende punten naar voren.

6.2 Zorgstructuur

Met de onderstaande punten wordt er met name gekeken naar de deelvraag 1:

1. *Wat is de praktijk van de te onderzoeken scholen als het gaat over begeleiding van tieners met zingelevingsvragen?*

Welke rol heeft de mentor in de begeleiding van tieners? Welke zorg wordt er naast de mentor geboden aan tieners? Wat is de rol van de vertrouwens persoon op de scholen? Hoe krijgt de christelijke identiteit handen en voeten? Wat vraagt de overheid van scholen? De antwoorden op deze vragen geven een beeld van hoe de begeleiding van leerlingen is georganiseerd. Dat geeft ook een beeld over hoe er wordt omgegaan met de vragen van tieners.

Mentor

Alle scholen geven aan dat in de eerst plaats de zorg begint bij de mentor. De mentor heeft op alle scholen de spilfunctie. Wat dat precies inhoudt is op elke school weer anders. Zo is de mentor op het Guido in principe de enige die in gesprek is met ouders. Ouders spreken bijna geen vakdocenten meer, het is de taak van de mentor om dat contact te zijn. Daarnaast heeft de mentor gesprekken met leerling en ouders samen. Daarbij hebben ze op het Guido allemaal duo-mentoraat, wat betekent dat elke groep twee mentoren heeft. Op de Meerwaarde wordt er vooral in de brugklas fors ingezet op de mentor, die gaat ook op huisbezoek. Daarnaast is er duo-mentoraat op de

kaderklassen omdat die groepen intensievere begeleiding nodig hebben. Verder is ook hier de mentor de spil in het contact met ouders. Op het Ichthus heeft de mentor de eerste signaalfunctie, hij kan bij vragen of problemen net als op andere scholen terugvallen op een zorgteam. De mentor is verantwoordelijk voor het totaalplaatje en heeft doorgaans een hele klas onder zijn verantwoordelijkheid. Op de Passie in Utrecht is de mentor ook degene die contact heeft met ouders als een soort 'doorgeefluik'. Daarbij gaat het om de integrale benadering, dus het totaalplaatje. Een mentor van een VMBO-klas krijgt meer uren voor mentoraat dan een mentor in de bovenbouw van VWO. Daarnaast geeft Dhr. Both aan: *'Kijk wij hopen en werken er aan om die mentor natuurlijk wel...dat moet ook een vertrouwenspersoon zijn voor zijn eigen leerlingen'*. Op de Passie in Wierden is de mentor verantwoordelijk voor het groepsproces, dus het welbevinden van iedere leerling. Daarbij is hij mentor van een hele groep en is hij aanspreekpunt voor ouders en leerlingen.

Ondersteuning naast mentor

Op alle vijf de scholen is er een team mensen die leerlingen ondersteunt als dat nodig is. Op de Meerwaarde heet dat OSB (onderwijs service bureau), op de Passie in Wierden heet dat Support, op de Passie in Utrecht leerlingebegeleiding, op het Ichthus en het Guido kom je dan bij het Zorgteam. Daarnaast hebben de Meerwaarde, het Guido en het Ichthus nog een extern ZAT (zorg-adviesteam) waar de leerplichtambtenaar, de wijkagent en/of iemand van de GGD aanwezig kunnen zijn.

Die extra ondersteuning loopt van schoolpsycholoog op de Passie in Utrecht tot schoolpastor op het Ichthus. Van Schoolmaatschappelijk werk op de Passie in Wierden tot leerlingebegeleider op de Meerwaarde en de orthopedagoog op het Guido. Mevr. Beijeman legt uit wat de leerling begeleider is op de Meerwaarde: *'Een docent krijgt daarvoor zeg maar taak voor om dan met die leerlingen gesprekjes aan te gaan, als de thuissituatie niet ok zijn of uh.. die heeft af en toe 10-minutengesprekjes met leerlingen extra'*. Zo lopen er op elke school een groep onderwijsondersteuners rond. De leerling komt daar niet zo maar terecht. Daarvoor heeft elke school zijn eigen afspraken. Bij alle vijf de scholen loopt de aanmelding via de mentor. Ook al mag de leerling ook rechtstreeks contact zoeken met bijvoorbeeld de schoolmaatschappelijk werkster op de Passie in Wierden. De mentor meldt de leerling aan meestal via een standaard document, waar hij op aan geeft wat het probleem of de vraag is. Het interne zorgteam gaat dan overleggen welke zorg het beste geboden kan worden aan deze leerling. Daar wordt dan een plan voor opgesteld met evaluatie momenten en een doel. Voor een overzicht van onderwijsondersteuning zie schema 1 in bijlage 5.

Vertrouwenspersoon

Eén van de rollen die een school meestal heeft is de vertrouwenspersoon. De aanstelling van een vertrouwenspersoon is niet wettelijk verplicht. De meeste scholen in het voortgezet onderwijs hebben wel een vertrouwenspersoon aangesteld als gevolg van een wijziging van de onderwijswetten in 1998, ook wel de Kwaliteitswet genoemd (stichting school&veiligheid, 2016). Op het Guido is er op dit moment geen vertrouwenspersoon, omdat de mentor als het ware ook de rol van vertrouwenspersoon heeft. Er is wel een externe vertrouwenspersoon. Op de andere scholen zijn wel interne vertrouwenspersonen al blijkt de rol niet voor alle leerlingen en collega's even helder. Op het Ichthus was er verwarring toen de schoolpastor ook vertrouwenspersoon was. Die rollen zijn nu gescheiden. De leidinggevende op de Passie in Wierden geeft aan dat in wezen alle medewerkers vertrouwenspersonen zijn, omdat *'een leerling niet kijkt wie is officieel de vertrouwenspersoon, maar wie vertrouw ik'*, aldus dhr. van den Dool.

Christelijke identiteit

Alle vijf de scholen geven in de dagelijkse omgang met de leerlingen vorm aan de identiteit. Dat zit in de dagopeningen die vier scholen op hun eigen manier vorm geven. De Passie in Utrecht geeft dat vorm door een mentorkwartier voor de 'grote' pauze. Daarbij is er op elke school de ruimte om voor je of met je te laten bidden afhankelijk van de persoonlijke invulling van de medewerker. Dat geldt overigens helemaal voor het uitdragen van de identiteit, dat het afhankelijk is van de medewerker hoe het handen en voeten krijgt. Op het Ichthus gebruiken ze de dank- en biddagen om daarin toegerust te worden als medewerkers. Op de Passie in Wierden wordt de identiteit vorm gegeven door het medeleerling zijn van Jezus. Dus in dat opzicht staan de medewerkers naast de leerlingen, maar zijn ze tegelijkertijd ook een voorbeeld. Ook op de Meerwaarde is er elk jaar een identiteitsdag waar nieuwe collega's mogen vertellen hoe ze de identiteit van de school ervaren. Op de Passie in Utrecht is er een jaarthema, waar tijdens studiedagen en andere bijeenkomsten over wordt gesproken met de medewerkers. Dhr. Wind geeft aan dat: *'We proberen wel een stukje vorming te brengen in de mentorkwartieren, ja een stukje soms Bijbelstudie te doen of Bijbelgedeelte toe te lichten en soms ook leerlingen uit te dagen hoe gaan jullie daarmee om. Vragen aan hun zijn er dingen waar jullie mee zitten en uhm ja en we bidden ook samen'*.

Onderwijswet

Alle respondenten die iets van de onderwijswet weten, hebben het idee dat er veel ruimte is om zelf keuzes te maken. De leidinggevendenden die ervaren daarin geen belemmering. Wel zijn ze zich bewust van de zorgplicht die ze als school hebben in verband met passend onderwijs. Ook de onderwijstijd die leerlingen minimaal moeten krijgen wordt ook goed in de gaten gehouden. Daarnaast is de wet sociale veiligheid bij hen bekend. Die wet vraagt van scholen dat ze een plan hebben om de sociale veiligheid in de gaten te houden en daarbij ook oog te hebben voor pesten. De rol van anti-pest coördinator komt hieruit voort. Het Ichthus liep al op deze wet voor omdat de anti-pest coördinator daar al was voor het wettelijk werd voorgesteld. De keuzevrijheid die scholen hebben wordt door scholen benut door de onderwijsondersteunende diensten op een eigen manier in te vullen. Zo kiest het Ichthus er voor om een zorgafdeling in te richten met zorgdocenten, sociaal emotionele begeleiders (waaronder een schoolpastor), remedial teachers en trainers voor weerbaarheid. Kiest de Meerwaarde voor een afdeling OSB (onderwijs service bureau) en de Passie in Wierden voor de afdeling Support. Op de Passie in Utrecht is een schoolpsycholoog en steken ze ook tijd in het verzuimbeheer. Dhr. Both zegt daarover: *'Er is heel veel ruimte, nee dat is, nee de onderwijs wet is heel summier, gelukkig vind ik zelf, biedt ook heel veel ruimte. De inspectie beoordeelt het natuurlijk wel dat is in het PO natuurlijk ook'*. Op het Guido is er naast extra ondersteuning op leergebied vooral tijd voor de mentor om contact te hebben met mentorleerlingen en ouders.

Pedagogische kant van het voortgezet onderwijs

Het individueel contact met leerlingen, het aangaan van een relatie, zichtbaar en bereikbaar zijn is op alle scholen een punt van aandacht (zie schema 4 bijlage 5). Maar zeker ook het functioneren als groep, daarom hebben de meeste mentoren de groep ook als geheel of tijdens een mentor uur of tijdens een vak dat ze geven. Vooral in de eerste twee schooljaren worden leerlingen begeleid in het plannen, organiseren en leren leren. Het geven van die persoonlijke aandacht is iets dat op alle scholen over gelaten wordt aan de persoonlijke invulling van mentoren. Daarnaast wordt er op het Ichthus, de Meerwaarde en de Passie in Utrecht trainingen aangeboden voor kinderen van gescheiden ouders en faalangsttrainingen. Leerlingen komen daar terecht als ze het zelf aangeven of zoals Mevr. Haan het zegt: *'En tegen de tijd dat het gaat lopen dan kijk ik als mentor wie is daar geschikt voor en ik noem het altijd voor als ik een leerling vergeet...'* Ook is er op alle scholen

mogelijkheid tot huiswerk begeleiding intern of extern. Vakdocenten worden een paar keer op twee manieren beschreven door respondenten:

- a) Vakdocenten die graag met tieners willen werken en daarom een vak hebben gekozen. Deze docenten zijn vaak meer relatiegericht, omdat tieners op de eerste plek komen.
- b) Vakdocenten die een vak kiezen, meester zijn in hun vak en pedagogisch minder sterk. Die zijn doorgaans meer te vinden in de bovenbouw van de Havo en VWO.

6.3 Tiener

De onderstaande resultaten geven een beeld van de tieners en wat ze nodig hebben. Daar is geen deelvraag van. Toch heb ik er voor gekozen om dat wel mee te nemen, omdat het wel resultaten zijn die helpen in het vormen van een beeld over wat de tiener nodig heeft. Dat is weer nodig om antwoord te geven op deelvragen 2 en 3:

2. *Wat is de meerwaarde van schoolpastor in begeleiding van tieners met zingevingsvragen ten opzichte van andere hulpverlening zoals schoolmaatschappelijk werker of coach passend onderwijs?*
3. *Welke competentie heeft de schoolpastor nodig om scholen en tieners te begeleiden bij zingevingsvragen?*

Kenmerken doelgroep

De doelgroep van de voortgezet onderwijs scholen worden door de meeste scholen onderverdeeld in twee groepen (zie schema 5 bijlage 5). De jonge tieners en de oudere tieners, waarbij de grens loopt in de derde klas. Ook wordt de VMBO-leerling als aparte groep genoemd op de VMBO-tl/HAVO/VWO scholen. De Meerwaarde geeft aan dat de kadergroep opvalt. De verschillen zitten vooral in de mening die ze nog moeten ontwikkelen en leren verwoorden. Ook zijn jongere tieners meer gebaat bij begeleiding bij het plannen en organiseren van hun werk. Daarnaast hebben leerlingen in de derde begeleiding nodig in het maken van een keuze voor vakken. Daarbij is er ook nog verschil tussen jongens en meisjes. Het Guido is bezig om meer inzicht te krijgen in welke doelgroep ze binnen de school hebben. *‘Nu heeft een collega teamleider in Amersfoort net drie groepen uitgewerkt zeg maar. En vanuit de psychologie door studenten laten kijken van waar zitten, in welke fase zitten die leerlingen, wat houdt ze bezig uhm waar heb je rekening mee te houden zeg maar’*, vertelt dhr. Mollema.

Vragen/problemen van tieners

In de onderstaande tabel staan in kolom één alle vragen en problemen die de respondenten noemen. De tweede kolom geeft aan bij welk onderdeel in het interview de respondent dat onderwerp heeft genoemd. De afkortingen die in de eerste rij staan, zijn de codes van de respondenten. Ze hebben allemaal toestemming gegeven om hun naam te noemen:

GA1	Bert Mollema	Guido Arnhem
GA2	Andrea Cramer-Nijland	Guido Arnhem
ICV1	Evert-Jan Smits	Ichthus
ICV2	Jan Willem Samsom	Ichthus
ICV3	Piet Bouter	Ichthus
MW1	Linda Haan-Foekens	Meerwaarde
MW2	Alida Beijeman-vlieger	Meerwaarde
PU1	Dick Both	Passie Utrecht
PU2	Evert Wind	Passie Utrecht

PW1 Leendert van den Dool
PW2 Mirjam Smith

Passie Wierden
Passie Wierden

Label	Onderdeel	GA1	GA2	ICV1	ICV2	ICV3	MW1	MW2	PU1	PU2	PW1	PW2	Eindtotaal
ontvoering	pastoraat	1											1
complexe thuissituatie	tiener	1			1	2							4
crisissituatie	tiener				1								1
echtscheiding	tiener				1	1	1						3
eetstoornis	tiener				1								1
faalangst	tiener				1								1
geloofscrisis	pastoraat		1						3		1	1	6
pesten	pastoraat			1									1
	tiener		1		1		1						3
plek in de groep	tiener				1								1
seksuele identiteit	tiener		3		1	2	1				3	1	11
uit de kast komen	tiener	1	2			1	3				1		8
suïcidaal	pastoraat			1		2							3
	tiener		2		3	3	1						9
verdrietbeleving	pastoraat			1		1							2
	tiener				1	1	2						4
verhuizing	tiener						1						1
vol hoofd	pastoraat							1					1
vragen van II	pastoraat	1								1		1	3
	tiener	1				1	2			2	5		11
levensvragen	tiener				1	4		2					7
zelfbeeld	tiener				1								1
zielen nood	pastoraat	1			1								2
onzekerheid	tiener		1										1
relatie ouder kind	tiener											1	1
		6	10	3	15	18	12	3	3	3	10	4	87

De getallen in de laatste kolom geven aan hoe vaak het onderwerp is genoemd door respondenten. En de getallen in de laatste rij geven aan hoe vaak een respondent een probleem of vraag noemt waar tieners mee rondlopen. In kolom één staat ook het kopje vragen van leerlingen. Daar geven de respondenten aan dat leerlingen in vertrouwelijke gesprekken met allerlei vragen komen (groen gearceerd). Vragen rond zingeving, seksualiteit, ziekte en of God ons wel hoort. Bij levensvragen gaat het bijvoorbeeld over wat is er na dit leven en is het allemaal wel waar wat ik geloof. Dhr. Wind zegt daarover het volgende: *‘Er zijn grote verschillen sommige hebben bij wijze van spreken een rotsvast vertrouwen en geloof en dan merk je wel dat er ook leerlingen zijn ook in gesprekken tijdens zo’n mentorkwartier die dan zeggen ja maar dat heb ik helemaal niet en hoe zit dat dan’*. Een ander probleem dat door 7 van de 11 respondenten wordt genoemd is de seksuele identiteit. Ook geven 5 van de 11 van respondenten aan dat er tieners rondlopen met suïcidale gedachten. Bij het onderdeel pastoraat worden minder problemen en vragen genoemd.

Voorwaarde voor relatie met tieners

Een punt dat alle vijf de scholen aangeven is het aansluiten bij leerlingen. *‘De leerlingen die je voor je neus krijgt dat zijn kinderen in een bepaalde ontwikkelingsfase uhm daar probeer je bij aan te sluiten, wat heeft die leerling op dat moment nodig,’* merkt dhr. Samsom op. Een ander punt is het

individuele contact met leerlingen waarbij het gaat om de individuele aandacht, *'Even dat verhaal dat aangehoord kan worden'*, zoals Mevr. Smith dat noemt. Vier van de vijf scholen geven aan dat vertrouwen een voorwaarde is voor een relatie met tieners. Verder wordt er 10 keer gesproken over het vragen stellen aan tieners (zie schema 6 bijlage 5).

Aanbod rond vorming

Bij het kopje pedagogische kant van het onderwijs is al geschreven dat er op verschillende manieren aandacht wordt gegeven aan de vorming van leerlingen. In dit onderdeel geven vier van de vijf scholen aan dat ze leerlingen in de vorm van persoonlijke begeleiding en/of lessen vormen rond het onderwerp seksuele identiteit (zie schema 7 bijlage 5). Als het gaat over geestelijke vorming zegt Dhr. van den Dool: *'Als het gaat om de geloofsvorming dan zijn het vooral de vragen niet de Bijbelse antwoorden. Ze zijn niet op zoek naar de waarheid, maar ze zijn op zoek naar de werkelijkheid'*.

6.4 Pastoraat

Om antwoord te krijgen op de deelvragen 2, 3 en 4 hebben de respondenten ook nagedacht over de pastorale roeping van een christelijke school, de competenties en persoonskenmerken van een schoolpastor, de randvoorwaarden voor pastoraat en welke andere taken een schoolpastor naast 'gewoon' gesprekken voeren zou kunnen doen. Deze resultaten helpen vooral bij het antwoord geven op deelvraag 4:

4. Wat is de meerwaarde van de HBO-theoloog in de rol als schoolpastor?

En daarmee dus op de hoofdvraag:

Wat is de meerwaarde van een HBO-theoloog in de rol als schoolpastor ten opzichte van andere hulpverlening in het Christelijk Voortgezet Onderwijs in begeleiding van tieners met zingelevingsvragen?

Pastorale roeping christelijke school

Op alle vijf de scholen geven respondenten aan dat er sprake is van een pastorale roeping. Hoe die roeping zich verhoudt tot bijvoorbeeld gemeente pastoraat is iets waar verschillend over gesproken wordt. Waar de grens ligt is een grijs gebied. Een opmerking die daar bij past is: *'dan moet er ook een onderwijs probleem zijn. En dat is een groot grijs gebied,'* aldus dhr. Smits. Of zoals dhr. Bouter het zegt: *'als je schoolpastor bent, ben je in dienst van de school uiteraard uhm dus alles wat je doet staat uiteindelijk wel in het teken van het onderwijs. Uhm...en dat vind ik wel heel erg belangrijk.'* Daarnaast zijn er andere grenzen waar scholen mee te maken krijgen als het gaat om uitingsvormen van geloofsbeleving, zoals bevrijdingspastoraat, gebedsgenezing, avondmaal vieren. Verder komt naar voren wat het verschil is tussen pastoraat en bijvoorbeeld andere hulp die de school biedt aan tieners. Daar zegt dhr. Bouter het volgende over: *'Nou als je denkt aan is er verschil tussen schoolpastor en sociaal emotionele begeleider dan denk ik dat je moet zeggen van dan heb ik ook wel eens gehad dat ik zeg van wat hier allemaal speelt, vind je het wel goed dat ik even met jou ga bidden of een stukje uit de bijbel mag lezen.'* In schema 10 in bijlage 5 staan meer labels die gaan over grenzen en mogelijkheden rond pastoraat. In hoofdstuk 7 kom ik hier uitgebreider op terug.

Competenties en persoonskenmerken schoolpastor

Op de vraag als er dan een schoolpastor zou zijn wat zou hij of zij dan moeten kunnen, kwamen veel verschillende woorden en omschrijvingen naar voren. Een deel daarvan zijn vaardigheden die zijn aan te leren. Die staan in schema 8 in bijlage 5. Het andere deel zijn persoonskenmerken. Die staan in schema 9. Bij vaardigheden, competenties noemen vier van de vijf scholen bidden met of voor

leerlingen. Goed kunnen luisteren/gesprekstechnieken wordt door meer dan de helft van de respondenten genoemd. Daarnaast noemt ook bijna de helft professionele afstand als een competentie. Mevr. Smith verwoordt dat zo: *'uh gevoelsmatig zeg ik er moet ergens een soort van professionele afstand tot die persoon zijn en dat wordt wel heel lastig als je drie uur in de week Engels hebt van zo'n docent'*. Als het gaat om persoonskenmerken wordt openheid door 5 respondenten genoemd. Relatie met God en Gods liefde uitstralen wordt door 6 respondenten aangehaald.

Andere taken schoolpastor

Op de vraag wat zou een schoolpastor nog meer kunnen betekenen voor de school, kwamen de onderstaande reacties.

	GA1	GA2	ICV1	ICV2	MW1	MW2	PU1	PU2	PW1	PW2	Eindtotaal
Andere taken	2	1	3	7	2	2	1	1	8	3	30
huiskameridee										1	1
bidplek				2							2
dagopening	1			1							2
gebedsgroep				1							1
geweten van de school									1		1
huiskameridee										2	2
identiteitsfunctionaris									2		2
leerlijn toerusting II									2		2
ondersteunen docenten	1	1	2	1	2		1		2		10
ondersteuning mentor			1	1				1			3
vieringen						1			1		2
Vragen collega's				1		1					2
Eindtotaal	2	1	3	7	2	2	1	1	8	3	30

Negen van de elf respondenten geven aan dat hij dan iets kan betekenen in de ondersteuning van docenten en mentoren. Daarnaast zijn er nog wat losse ideeën. Het geweten van de school omschrijft dhr. van den Dool als volgt: *'...zo'n figuur zou ook een beetje het geweten van de school. Net zo als de studievaardigheden specialist is een beetje het geweten bij een rapport vergadering wordt er wat geroepen over een leerling en dan zegt hij ho wacht eens even hebben jullie dit wel gedaan, hebben we daar wel naar gekeken, weten we wel ... vanuit zijn eigen betrokkenheid. Dat zou ik bij zo'n schoolpastor dan ook willen zien, bij een leerling vergadering is hij het geweten op dat punt.'*

Randvoorwaarden pastoraat

Dit zijn punten die nodig zijn om schoolpastoraat handen en voeten te geven in een school. Een punt dat bij acht van de elf naar voren komt is dat er voor schoolpastoraat contact met de leerling nodig is. *'Dat het wel iemand is die contactmomenten met de leerlingen heeft,'* aldus mevr. Cramer. Ook contact met ouders wordt door vijf van de elf genoemd. Verder komt er bij vijf van de elf naar voren dat begrenzing van verantwoordelijkheden aandacht vraagt. Dan gaat het over de grens van de taak van de schoolpastor en dat de schoolpastor dan weet wat hij moet doen. Dhr. Smits zegt daar over: *'Ik vind wel en daar hameren we ook voortdurend op, als je schoolpastor bent, ben je in dienst van de school uiteraard. Dus alles wat je doet staat uiteindelijk wel in het teken van het onderwijs'.*

7. Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk wordt het verband gelegd tussen de theorie van hoofdstuk 2, 3 en 4 en de onderzoeksresultaten die beschreven staan in hoofdstuk 6 en die in de bijlagen te lezen zijn. De opzet is weer dezelfde namelijk de driedeling zorgstructuur, tiener en pastoraat. Daarbij zullen ook de hoofd en deelvragen beantwoord worden. De deelvragen worden beantwoord zoals in hoofdstuk 6 is aangegeven bij de resultaten. Dat betekent grofweg dat deelvraag 1 bij 7.2 wordt besproken, deelvraag 2 en 3 in 7.3 en deelvraag 4 in 7.4. De uitdaging voor dit hoofdstuk is om aan het eind met een paar heldere aanbevelingen te komen richting het lectoraat met het oog op de beroepsmogelijkheden van de HBO-theoloog. Vanuit de voortgezet onderwijs scholen kwam de vraag naar inzicht in vormen van schoolpastoraat en de meerwaarde daarvan.

7.1 Algemeen

De conclusies die we vanuit de praktijk kunnen trekken zijn gebaseerd op elf interviews en twee gesprekken met deskundigen. Ze zeggen iets over de praktijk van voortgezet onderwijs scholen die aandacht geven aan hun christelijke identiteit. Ze zeggen niet iets over scholen die hier niet mee bezig zijn, niet iets over hoe men hier internationaal mee omgaat en geven ook geen compleet beeld van alle scholen in Nederland die aandacht geven aan identiteit. Wel kunnen we vanuit de praktijk van deze scholen een aantal conclusies trekken.

7.2 Conclusies zorgstructuur

De scholen hebben alle vijf op hun eigen manier zorg georganiseerd. De ene school kiest voor een grote zorgafdeling met veel experts op allerlei gebieden. De andere school kiest voor een grote rol voor de mentor en de derde school is zo groeiend dat de zorg een inhaalslag nodig heeft. De vierde school is bezig met de rol van verzuim en de vijfde heeft zowel aandacht voor zorg buiten de klas als de rol van de mentor. Alle vijf de scholen leggen hun eigen accenten. De ruimte die de onderwijswet geeft, pakken ze elk op hun eigen manier op. Daarbij zijn ze zich bewust van de zorgplicht die ze hebben en geven ze daar vorm aan door schoolondersteuningsprofiel te beschrijven. Alle scholen, op het Guido na, hebben zowel een intern als een externe vertrouwenspersoon. Op het Guido heeft men er voor gekozen om die rol te laten vervallen omdat ze die rol bij het mentoraat willen onderbrengen. Op de Passie in Wierden hebben ze wel vertrouwenspersonen (een man en een vrouw) maar zijn eigenlijk alle medewerkers vertrouwenspersonen. Een leerling kijkt naar: 'wie vertrouw ik,' niet 'wie is de wettelijk aangewezen figuur.' Op de Passie in Utrecht hebben ze net een scan laten uitvoeren en de kans is groot dat er uit komt dat de vertrouwens personen meer gepositioneerd mogen worden. Nu is de vertrouwenspersoon nog niet wettelijk verplicht maar scholen zijn zich bewust van het feit dat ze daar aandacht aan moeten besteden. Dat doen ze allemaal op hun eigen manier.

Als het gaat om vragen van leerlingen is de mentor op alle scholen de aangewezen persoon voor de leerling om naar toe te gaan. Op de Passie in Utrecht zien de leerlingen hun mentor zo goed als elke dag tijdens het mentorkwartier. Dat maakt de drempel laag om in contact te zijn met de mentor. Op het Guido is het de gewoonte om minstens drie keer per jaar een gesprek te hebben met leerling en ouders over hoe het gaat. Daarnaast hebben ze daar duo-mentoraat, zodat een mentor een halve groep heeft en een maatje om te overleggen. Zo heeft de mentor dus ongeveer 15 leerlingen onder zijn hoede en wordt er ook nog gekeken naar de aandacht en tijd die zorgleerlingen vragen.

Als het gaat om christelijk geïnspireerd onderwijs geven de vijf scholen daar ook op hun eigen manier vorm aan. Dat heeft te maken met de leerlingenpopulatie. Op de Meerwaarde is de helft van de leerlingen niet van christelijke achtergrond. Dat heeft tot gevolg dat de gesprekken bij godsdienst over waar zie je God in het leven om je heen anders zullen gaan dan op een school waar alle leerlingen uit christelijke gezinnen komen. Op de andere vier scholen is er sprake van grote christelijke diversiteit. Dat maakt dat er gesprekken zijn over het werk van de Heilige Geest, maar ook over geloofstwijfels als er leerlingen zijn die wat ze van huis hebben meegekregen niet (meer) geloven. Alle vijf de scholen hebben elke dag aandacht voor geestelijke vorming in de vorm van een dagopening of mentorkwartier. Daarin krijgen de mentoren of docenten een handleiding maar ook veel ruimte voor eigen invulling. Verder is er aandacht voor de individuele leerling, omdat elk kind uniek is en zijn unieke aandacht verdient. Dat heeft bij de een de naam van medeleerling zijn de ander noemt het naast de leerling staan, maar ook voorbeeld zijn en een derde noemt het mee worstelen. Bij alle scholen is er veel ruimte voor persoonlijke invulling van de mentor/docent in het contact met leerlingen. De opmerking van Michael Warren *'There ain't no point in talking, when there's nobody listening'* wordt door de respondenten bevestigd als ze zeggen dat leerlingen individuele aandacht/contact nodig hebben.

Om leerlingen te leren onderscheiden tussen zin en onzin is het van belang dat er aangesloten wordt bij de vraag van de tieners en zoals dhr. van den Dool dat zegt: *'Ze zijn niet op zoek naar de waarheid maar ze zijn op zoek naar de werkelijkheid.'* Dat sluit aan bij wat dhr. Jan Hoek zegt als hij het heeft over *'wie geestelijk leiding wil geven zal steeds zelf de beweging tussen traditie en transitie moeten maken om anderen te kunnen helpen deze beweging te maken.'* Dat vraagt een stuk doorleving, een stuk echtheid en openheid, niet alleen van de godsdienstdocent maar van alle medewerkers op een christelijk geïnspireerde school.

7.3 Conclusies tieners

Dat de tieners verschillende fasen doorlopen komt zowel uit de theorie als uit de praktijk naar voren. Grofweg wordt er dan gesproken over de jonge tiener en de oudere tiener. Zoals één van de respondenten al zegt is er moeilijk een duidelijke lijn te trekken, dat blijkt ook uit de theorie. De ontwikkeling van de hersenen heeft invloed op hoe een tiener reageert. Het is niet voor niets dat op alle vijf de scholen er aandacht is voor het leren plannen en leren leren van de leerlingen. Daarbij is het goed dat daarbij ook aandacht is voor het individu. Op het Guido krijgt de één een aftekenlijst van opdrachten die moeten worden gemaakt tijdens het zelfstandig werken, terwijl de ander al het overzicht mist om dat zelf te organiseren. Daarnaast is er in de jaren dat er keuzes moeten worden gemaakt voor profielen extra aandacht voor dat keuze proces. Ook wordt er onderscheid gemaakt tussen de VMBO leerling die over het algemeen andere vragen heeft dan de Bovenbouw VWO leerling. De Meerwaarde maakt dat onderscheid ook, maar dan tussen de VMBO-kader en de GT leerlingen. Kortom scholen zijn zich bewust van de verschillende doelgroepen die ze in huis hebben en spelen daar elk op hun eigen manier op in.

Vanuit de ontwikkelingspsychologie is het goed te weten dat tieners verschillende ontwikkelingstaken hebben uit te voeren. Daarbij is de ontwikkeling van de eigen identiteit een belangrijke volgens Erikson (1968). Dat tieners met die vraag bezig zijn blijkt wel uit het aantal keer dat in de interviews het gesprek ging over de seksuele identiteit van tieners en hun worsteling daarmee. Dat vraag om begeleiding ook vanuit school. Het fenomeen 'uit de kast komen' is een item waar aandacht voor is, of gaat komen op de vijf scholen. De ontwikkelingspsychologie geeft ook vier statussen die kunnen helpen om leerlingen te plaatsen, niet om ze in een hokje te stoppen maar om ze beter te begrijpen. Zo vertelde een respondent hoe een leerling dwars gaat op de identiteit van de school omdat hij van zijn moeder naar die school moet juist om die identiteit. School geeft hem

ruimte om daar over te praten en geeft hem vervolgens de verantwoordelijkheid om het zelf op te pakken. Het kan zijn dat hij in de fase van Moratorium zit en zich af zet tegen zijn ouders. Door naar hem te luisteren, zijn mening serieus te nemen en hem verantwoordelijkheid te geven, krijgt hij de kans om te leren door te doen.

De geloofsontwikkeling van tieners is, zoals Corien Rietberg beschrijft, in een fase waarbij ze er naar verlangen om gerespecteerd te worden om wie ze zijn. Niet alleen door mensen maar ook door God. Daarom zegt één van de respondenten dhr. Bouter *‘wij hebben een machtige invalshoek met jonge mensen in de meest heftige periode van hun leven, eigenlijk is de pubertijd dat je dan zulke gouden invalshoeken krijgt...’* Op school mogen de docenten en mentoren voorbeelden zijn van een leven met God. Maar dan wel echte voorbeelden met vallen en opstaan. Want zoals de ondertitel van dit verslag al zegt, tieners zijn niet op zoek naar de waarheid, maar naar de werkelijkheid!

Dan is er de eigen manier van communiceren van tieners die er voor zorgt dat sommige volwassenen op afstand blijven. Of ligt dat meer aan de manier waarop volwassenen communiceren, tieners zijn vrij recht door zee als het daar over gaat. Met tieners moet je echt communiceren anders zijn ze weg, letterlijk of figuurlijk. Volwassenen hebben de neiging om de hersenen van tieners op uit te zetten. Docenten hebben die neiging ook omdat ze iets over willen brengen, maar het werkt het beste als tieners zelf ontdekken en laten zien wat ze in huis hebben. Dat is in contact met leerlingen een uitdaging, soms moet je ingrijpen als docent/mentor, maar vaak is het goed om eerst goed te luisteren, de juiste vragen te stellen en geen oplossingen aan te dragen. Geef ze de kans om fouten te maken, geef ze de ruimte. De socratische methode geeft daar mooie handvatten voor. Nu kan dat het idee geven dat het voorbeeld zijn en delen van verhalen in de verdrukking komt, maar dat komt pas op een vruchtbare bodem als de leerling het gevoel heeft dat zijn verhaal er toe doet. Als een school de relatie met haar leerlingen serieus wil nemen vraagt dat tijd. Zo neemt de Meerwaarde daar tijd voor vooral in de brugklas als mentoren bij alle leerlingen op huis bezoek gaan. Zo neemt ook de Passie in Utrecht daar tijd voor als er elke dag een mentorkwartier is voorafgaand aan de grote pauze zodat er gelegenheid is om door te praten. En ook het Guido neemt daar tijd voor door mentoren halve groepen te geven en tijd voor gesprekken met ouders en leerlingen. Zo neemt het Ichthus de leerlingen met vragen serieus door een schoolpastor aan te stellen. En zijn op de Passie in Wierden de conciërges aanspreekpunten voor veel leerlingen.

Want ja de wereld om de tiener heen die is snel en hard. Het is een uitdaging om in een school die ook aan targets moet voldoen, die zich ook moet verantwoorden, een plek te zijn waar een leerling mag leren voor het leven, een leven als leerling van Jezus.

7.4 Conclusies pastoraat

Pastoraat in de breedste zin van het woord zorgt er voor dat mensen weer zin in het leven krijgen. Als het dan gaat over zingevingsvragen dan geeft pastoraat daar aandacht voor door een goed gesprek. Dat goede gesprek kan de schoolmaatschappelijk werker of de sociaal emotionele begeleider ook hebben met een leerling. Het verschil zit hem wat Johan Smit betreft in het tot de kern komen. Die kern is het over de drempel gaan van de aanwezigheid van de Geest. Tieners zijn op zoek naar mensen waar ze vragen kunnen stellen, mensen die niet terugdeinzen. Tieners zijn op zoek naar plekken waar ze hun verhaal kwijt kunnen, zonder afgewezen te worden. Het is een uitdaging om een plek te bieden waar je er echt voor de ander bent, waar het verhaal van de ander er toe doet. Waar het vervolgens de uitdaging is om het verhaal van de ander in verbinding te brengen met het verhaal van de Ander. *‘Het is,’* zoals Andries Baart zegt, *‘belangrijker om de menselijke waardigheid te laten verschijnen dan het probleem te laten verdwijnen.’*

Bij schoolpastoraat gaan de gesprekken vaak over problemen of moeilijke vragen. De schoolpastor is in eerste instantie een luisterend oor. Er zijn een paar manieren van hulp die je kan bieden als schoolpastor: advies geven als leerlingen daarom vraagt, helpen om zelf tot een oplossing te komen of crisishulp bieden. Daarbij is het van belang dat de schoolpastor geen strikte geheimhouding belooft (deelvraag 3). Op het Ichthuscollege hebben ze daar een duidelijk kaartje voor gemaakt zodat de leerling ook weet waar hij aan toe is. Boven alles staat dat de leerling altijd weet wanneer ouders worden ingelicht en dat hij zelf de kans krijgt het eerst zelf te doen. Die afspraken zijn er ook op andere scholen, de leerling blijft op de hoogte van de stappen die er worden genomen.

Leerlingen op alle scholen mogen komen met hun vragen (deelvraag 1). Op het Ichthus hebben ze daar dus naast andere begeleiders ook de speciale functie van schoolpastor. Op de andere scholen hebben ze mentoren en andere begeleiders die de leerlingen op weg willen helpen en houden met hun vragen. Alle respondenten geven aan dat scholen een pastorale roeping hebben, maar geven daarbij ook allemaal aan dat het belangrijk is om daarin grenzen aan te geven. Het contact met ouders en de gemeenten waar de tieners lid van zijn, is van belang om die grens te bewaken. Als een leerling geen gemeente heeft dan gaat de taak van school misschien iets verder maar ook dan is het van belang om af te blijven wegen in hoeverre er een onderwijsprobleem aan ten grondslag ligt of kan gaan liggen.

De schoolpastor op het CSG Liudger is een vertrouwenspersoon naast de vertrouwenspersoon. Ze is er vooral als het gaat om rouwverwerking, maar ook leerlingen met levensvragen zijn welkom. Bij rouwverwerking gaat het om een klas opvangen bij het overlijden van een ouder van een leerling of een leerling zelf. Ook coacht de schoolpastor de mentor in de periode daarna. De schoolpastor op het Ichthus is er als het gaat om levensvragen die binnenkomen in het zorgteam. Ze overleggen dan in het team bij wie de aanvraag als het ware hoort. Daar is niet een hele duidelijk grens aan te geven. Leerlingen komen bij de schoolpastor via hun mentor of ze weten zelf de weg te vinden. Meestal is er dan een traject van vijf gesprekken waarin er naar de leerling geluisterd wordt en samen met de leerling wordt gekeken wat nodig is. De meerwaarde van een aparte functionaris op deze manier is dat er een duidelijke plek is waar er tijd en ruimte is voor die vragen en dat er iemand is met ervaring op dat vlak. Vooral collega-docenten waarderen dat, zeker als het gaat om rouwverwerking, suïcidale neigingen en seksuele identiteitsvragen. Daarnaast zijn er genoeg docenten en mentoren die prima in staat zijn datzelfde traject met een leerling te doorlopen als ze daar de tijd voor zouden krijgen (deelvraag 2). De schoolpastor op het Liudger is een godsdienstdocent en is dus HBO-theoloog, daarnaast heeft ze cursussen gedaan rond faalangst en sociale vaardigheid en ze heeft een bijeenkomst rond rouwverwerking bijgewoond. De pastor op het Ichthus heeft geen opleiding in de richting van pastoraat, maar vooral veel ervaring. De pastor van het Ichthus die net met pensioen is, had een halfjaar elke twee weken een cursus gehad van Nico van der Voet over schoolpastoraat (deelvraag 4).

In gesprek met de respondenten die werken op een school zonder schoolpastor kwam vooral bij leidinggevenden een aarzeling naar boven als het ging om een aparte functionaris. Want wat levert het een school op als er iemand in een kamertje zit die op een dag vijf leerlingen spreekt terwijl er 1000 rondlopen op school. Dan zou een stukje coaching van mentoren, op een hoger plan brengen van de dagopeningen, een leerlijn uitzetten voor geestelijke vorming, een stukje geweten van de school en dus meedenken op visie en beleidsniveau een belangrijke aanvulling zijn om nog eens over die functionaris na te denken. Maar veel liever zien de leidinggevenden dat het pastoraat geïntegreerd is in het mentoraat (deelvraag 4). Vier respondenten geven aan dat stukje pastoraat er graag bij te willen doen en dan in de rol van schoolpastor. Eén noemt het zelfs haar droombaan!

Tot slot nog iets over de competenties die een schoolpastor zou moeten beheersen (deelvraag 3). Dat is een hele lijst geworden zoals in schema 8 in bijlage 5. Dat geeft het idee van een schaap met 5 poten, zeker als ook de persoonskenmerken van schema 9 er bij worden gepakt. Wie kan ooit deze rol vervullen? De competenties die iemand moet beheersen die van de opleiding Godsdienst pastoraal werk komt staan beschreven in het POP van de studenten. In bijlage 6 staat de beschrijving van de pastorale en agogische competentie die voor dit verslag van belang zijn. De pastorale competentie: *Het vermogen om mensen, individueel en groepsgewijs, vanuit een contextuele optiek en op hermeneutisch verantwoorde wijze te ondersteunen in het omgaan met religieuze en levensvragen in zeer uiteenlopende situaties.* En de agogische competentie: *Het vermogen om vanuit de religieuze traditie, gemeenschap en/of organisatie die men vertegenwoordigt op een bewuste, doelgerichte, procesmatige en systematische wijze (samen) te werken aan verandering.* Deze beide competenties zijn nodig voor de rol van schoolpastor zoals die op de vorige bladzijde is uitgelegd. Dus een deel beleidsmatig en een deel uitvoerend. Deze competenties krijgen in de opleiding voldoende aandacht.

De competentie die weinig tot geen aandacht krijgt op GPW is de pedagogische competentie. Dat is de competentie waarin het gaat over naast een leerling staan, de leerling begrijpen. Het hele hoofdstuk dat gaat over de tiener is een deel in de opleiding dat verdwenen is of een keuze module is geworden. Het is voor een schoolpastor van groot belang om zich bewust te zijn van de ontwikkeling die een tiener door maakt. Ook is het van belang dat de schoolpastor zich oefent in het oppakken van signalen die tieners uit zenden. Dit deel zal ongetwijfeld wel aandacht krijgen bij de opleiding voor Godsdienstleraar. Misschien is het daarom een mooi beroep voor iemand die GPW heeft gestudeerd en de kopopleiding GL erbij heeft gedaan. Dan zijn alle competenties vast wel aan bod gekomen.

7.5 Eindconclusie

De hoofdvraag van mijn onderzoek is:

Wat is de meerwaarde van een HBO-theoloog in de rol als schoolpastor ten opzichte van andere hulpverlening in het Christelijk Voortgezet Onderwijs in begeleiding van tieners met zingelevingsvragen?

Om antwoord te geven op die vraag heb ik alle informatie uit de literatuur en de interviews gebruikt. Als eerste is het opvallend hoeveel verschillende functionarissen er in een school rondlopen die zorg verlenen. De ene school heeft daar meer geld aan besteed dan de andere school. Scholen hebben veel ruimte om dat zelf in te vullen. De schoolmaatschappelijk werker, de sociaal emotioneel begeleider en de vertrouwenspersoon komen het dichtst in de buurt van de schoolpastor. Maar ook de mentor heeft om sommige scholen de ruimte om pastoraal bezig te zijn. Alle hulpverlening die de school zelf biedt is er op gericht dat het onderwijsproces doorgang kan vinden. Begeleiding die een school biedt op sociaal emotioneel gebied of op pastoraal gebied is van tijdelijke aard. Daarmee wordt bedoeld dat er een traject wordt gestart waarin men uit gaat van een aantal gesprekken (meestal 5) met hooguit één verlenging. Als blijkt dat daarna meer nodig is dan wordt dat buiten de school gezocht.

Tieners met zingelevingsvragen komen op alle scholen doorgaans als eerste in contact met hun mentor. Per school en per mentor is het vervolgens verschillend hoe daar op gereageerd wordt. Op het Ichthus zal een leerling met die vragen door de mentor worden aangemeld bij het zorgteam. En dan terecht komen bij de schoolpastor als die tijd heeft. Die schoolpastor is gespecialiseerd in het voeren van gesprekken op dat niveau. Op de andere scholen zal de mentor eerst zelf met de leerling in gesprek gaan. De ene mentor gaat dat gemakkelijker af dan de ander. Daarnaast heeft de ene

mentor letterlijk meer tijd dan de ander. Als de mentor zich zorgen maakt dan zal hij in eerste instantie contact opnemen met ouders. Daar zal hij als het goed is vragen naar contacten met jeugdleiders of anderen uit de kerkelijke gemeente. Van een schoolmaatschappelijk werker mogen we niet verwachten dat ze diep in zal gaan op zingevingsvragen en ook een sociaal emotionele begeleider heeft het meer over het wel bevinden in de groep dan over hoe de leerling functioneert in relatie tot God. De kans van schoolpastoraat is om met de leerling in Gods nabijheid te zijn, dat kan zijn in gesprek in gebed of in het lezen van de Bijbel of het luisteren of zingen van een lied.

Schoolpastoraat kan handen en voeten worden gegeven door een speciale schoolpastor, maar ook een mentor die toegerust is kan dat prima doen. Het is goed als die toerusting regelmatig plaats vindt, omdat het goed is om elkaar te bemoedigen en van elkaar te leren in omgang met tieners. Het kunnen heftige gesprekken zijn als het bijvoorbeeld gaat over suïcide, seksuele identiteit en vragen rondom leven en sterven. Dan is het goed om elkaar te ondersteunen.

De meerwaarde van een schoolpastor of breder gezegd van schoolpastoraat is dat er de school een plek is waar de leerling terecht kan met zijn vragen. Dat er iemand is die met hem die vragen voor God wil brengen en samen met die leerling luisteren wil naar het antwoord dat God geeft. Dat vraagt iemand die tijd heeft en ruimte in zijn hoofd om die rust te pakken om te gaan zitten en te luisteren, de leerling volgen en leiden.

De HBO-theoloog heeft meerwaarde als het gaat om het ondersteunen van mentoren omdat hij vanuit zijn kennis en vaardigheden weet wat er kan spelen. Ook kan de HBO-theoloog de mentoren door middel van training toerusten om in de dagelijkse praktijk de leerlingen te geven wat ze nodig hebben. Daarnaast kan de HBO-theoloog de mentoren supervisie geven als het gaat om casussen. Verder weet hij welke stappen de mentor kan nemen als hij niet weet wat de volgende stap is in de hulpverlening. Naast het ondersteunen van mentoren kan de HBO-theoloog lessen verzorgen aan klassen waar bepaalde thema's spelen, zoals geloofstwijfel of verdrietbeleving. Verder kan hij een school helpen om de dagopeningen dichterbij de leerlingen en het leven van elke dag te brengen. Zo hoeft een HBO-theoloog in de rol van schoolpastor niet iemand te zijn die alleen één op één gesprekje voert met leerlingen maar kan hij meer betekenen voor een school als het gaat om identiteit. Zoals één van de respondenten al zei: hij kan het geweten van de school zijn op alle niveau als het gaat om identiteit.

Tot slot is het goed om na te denken over de naam schoolpastor, omdat het in de beeldvorming iets op kan roepen als: dat is voor als je geloofsproblemen hebt. De naam identiteitsfunctionaris is al gevallen. De naam vertrouwenspersoon is te verwarrend en dekt buddy de lading niet. Zoals gezegd iets om over na te denken.

Voor een vervolg onderzoek zou het nog interessant zijn om te checken bij tieners waar zij behoefte aan hebben, wat hun vragen zijn, wie vertrouwen ze genoeg om daar over te praten. Wanneer vertrouwen ze iemand, wat moet diegene dan kunnen of zijn. Verder ben ik benieuwd wat er uit het onderzoek komt dat ze op het Ichthus van plan zijn te houden om de leerlingen te bevragen over het zorgaanbod en ook over de rol van de schoolpastor. Ook interessant is denk ik de uitslag van het onderzoek op het Guido waarin ze hebben bekeken welke doelgroepen ze nu precies binnen de school hebben en wat die groep nodig heeft. Ook het onderzoek dat de Passie in Utrecht doet naar het verzuim van leerlingen zal interessante informatie opleveren.

7.6 Aanbevelingen lectoraat

De vragen van het lectoraat waar ik bij aan wil sluiten zijn:

Op welke wijze kan de hbo-theoloog als startende professional de effecten van een veranderende culturele context verbinden met zijn beroepsidentiteit en professionele handelen?

Hoe ontwikkelen hbo-theologen in de verschillende beroepsdomeinen hun professionele identiteit?

Hoe verhouden de standaarden van het beroep (competentieprofiel, gedragscode etc.) zich tot de ontwikkeling van de professionele identiteit van hbo-theologen?

Als het gaat om de veranderende culturele context is het voortgezet onderwijs een omgeving waar de leerlingen, de docenten, de identiteit en de locatie van de school in grote lijnen de culturele context bepalen. Een HBO-theoloog zou daarin zijn plek in kunnen nemen door die 4 domeinen met elkaar in gesprek te brengen en daarin de verbindende schakel te zijn. Vooral als het gaat om de verbinding tussen identiteit en leerlingen. Dat vraagt van een HBO-theoloog dat hij onderzoek kan doen naar de leefwereld van de leerlingen, dat hij inzicht heeft in de identiteit van de school en de verwachtingen van ouders omtrent identiteit. Ook heeft hij scherp wat de bandbreedte is waarin de school mag en wil opereren. Verder is hij in staat om dat vervolgens weer om te zetten naar concrete leerlijnen, toerustingsbijeenkomsten voor mentoren en gespreksvaardigheden in gesprek met tieners. Daarnaast is hij op de hoogte van de wegen die bewandeld moeten worden bij bepaalde problematieken zoals bijvoorbeeld verdrietbeleving, pesten, suïcide.

De drie schoolpastors die ik heb gesproken hebben alle drie geen pastorale cursus of opleiding gevolgd. Ze bouwen vooral op hun ervaring. In het boek handboek voor de HBO-theoloog is te lezen dat 'het schoolpastoraat vaak een taak is van een godsdienstdocent. Het is daarom belangrijk dat studenten in de opleiding ook op (school) pastoraal gebied geschoold zijn.' (Hoek & Paas, Praktijkgericht, handboek voor de hbo-theoloog, 2010, p. 76). Verder wordt er ook beschreven dat van de GL-docent steeds meer verwacht wordt als het gaat om taken naast pastorale zorg aan leerlingen, leiden van vieringen, het mee vormgeven van identiteit of begeleiding rond rouwverwerking. In de praktijk wordt van een leraar godsdienst/ levensbeschouwing meer verwacht dan van een andere vakdocent (Hoek & Paas, Praktijkgericht, handboek voor de hbo-theoloog, 2010, p. 71)

Dat vraagt van de opleiding dat er tijd en aandacht is om die competenties ook te ontwikkelen. Op het Ichthus heeft Nico van der Voet in 2005 een cursus aangeboden aan de toenmalige schoolpastors. In die cursus die 'in gesprek met leerlingen' heet worden de cursisten uitgedaagd om gespreksvaardigheden te oefenen en te reflecteren op zijn eigen vaardigheden. In de opleiding GPW is er aandacht voor pastoraat en het voeren van pastorale gesprekken, daar zou ook aandacht kunnen worden besteed aan het voeren van gesprekken met tieners. Een ander competentie is het vormgeven van identiteit daarvoor is het nodig dat de hbo-theoloog onderzoek kan doen en de brug kan slaan naar de werkelijkheid. Die competentie wordt al geoefend bij het vak visie en bij het vak hermeneutiek. Het is wel opvallend dat er steeds minder aandacht is voor de leefwereld en de ontwikkeling van de tieners in de opleiding GPW.

De rol van schoolpastor of hoe het ook genoemd wordt zou een werkplek voor een HBO-theoloog kunnen zijn. Het zou een mooie plek zijn voor iemand die GPW heeft gedaan met de kopopleiding GL of een GL-er met de kopopleiding GPW. Het is denk ik aan te bevelen om ook les te geven om zo ook in contact te zijn met leerlingen en de school van binnenuit te kennen. De respondent die GL heeft gedaan gaf zelf aan graag schoolpastor te willen worden maar dan wel eerst de kopopleiding GPW te willen doen. De schoolpastors die ik heb gesproken geven niet aan dat ze GPW als opleiding nodig

hebben om te kunnen functioneren. Dat heeft deels te maken met het verschil in functieomschrijving van de desbetreffende schoolpastors en het beeld dat hierboven wordt geschetst van de functie schoolpastor.

Kortom: het zou goed dat er in de opleiding GPW meer aandacht komt voor de tieners plus jeugdpastoraat en in de opleiding GL voor jeugdpastoraat.

7.7 Aanbeveling voortgezet onderwijs

De respondenten gaven bijna allemaal aan nieuwsgierig te zijn naar mijn verslag, omdat het interview ze aan het denken heeft gezet over schoolpastoraat. Een aantal leidinggevende gaven aan dat ze niet veel heil zien in een functionaris die zich vooral bezig houdt met één op één gesprekken met leerlingen. Kort gezegd zijn dat dure fte's. Een paar andere respondenten gaven aan graag de rol van schoolpastor te willen vervullen, maar daar nu geen tijd of ruimte voor hebben. De interviews op de verschillende scholen leveren ideeën op over wat de schoolpastor zou kunnen doen.

Voor de scholen van de Passie zou het een idee kunnen zijn om één functionaris aan te stellen die op alle drie de scholen aan het werk gaat. Die voor alle drie de scholen een leerlijn geestelijke vorming ontwikkelt, die mentoren ondersteunt in de vorm van trainingen en supervisie, die gastlessen geeft als het gaat over bepaalde thema's, die rond rouwverwerking het aanspreekpunt is, die meedenkt als het gaat over beleid rond identiteit etc.

Voor het Guido en de Meerwaarde zou er iemand binnen het team kunnen worden aangesteld die zich ontwikkelt op het gebied van identiteit. Die in staat is om de dagopeningen dichterbij de locatie te brengen, die zich specialiseert in het omgaan met bijvoorbeeld verdrietbeleving, seksuele identiteit, depressiviteit. En dan niet om zelf al die leerlingen onder zijn hoede te nemen, maar als ondersteuning voor de mentoren, dat ze weten bij wie ze terecht kunnen voor vragen. Daarnaast zou diegene lessen kunnen geven over bepaalde thema's of contacten leggen met specialisten.

Op het Ichthus is het interessant om te weten wat er uit de leerlingen-enquête komt als het gaat over zorg in de breedste zin van het woord, maar ook als het specifiek gaat over de rol van de schoolpastor. De uitkomst van dat onderzoek zou kunnen helpen bij het zichtbaar maken of houden van de schoolpastor.

Tot slot nog een opmerking voor ouders bij het zoeken van de juiste school voor hun tiener. Natuurlijk is het goed om open dagen te bezoeken voor een algemene indruk. Om een beeld te krijgen van bijvoorbeeld de zorgstructuur van een school is het goed om een afspraak te maken met de zorg coördinator of een mentor. Ook is het goed voor de beeldvorming om ouders en tieners te spreken die de school van binnenuit kennen.

Kortom: Elke school heeft zijn eigen zorgstructuur dus ook de rol van de schoolpastor of het schoolpastoraat is iets dat elke school vorm geeft om zijn eigen manier die past bij de school, de leerlingen, de docenten en de ouders.

Bibliografie

- Akker van den, M., & Munneke, W. (2015). *Puberhersen in ontwikkeling*. Den Haag: Hersenstichting.
- Alii, E. (2009). *Godsdienstpedagogiek*. Zoetermeer: Meinema.
- Alii, E. (2009). *Godsdienstpedagogiek, dimensies en spanningsvelden*. Zoetermeer: Meinema.
- Bakker, D. d. (2013). *Scholen met lef*. Woerden: besturenraad.
- Bijbelgenootschap, N. (2004). *De Nieuwe Bijbelvertaling*. Heereveen: Jongbloed.
- Crone, E. (2008). *Het puberende brein*. Amsterdam: Bert Bakker.
- David, p., & Wezel, I. v. (2016, 11 15). *vertrouwenspersoon op school*. Opgehaald van website van David & van Wezel: <http://www.vertrouwenspersoon-op-school.nl/vertrouwenspersoon-scholen/wet-en-regelgeving/>
- Dekker, G., & Stoffels, H. (2011). *Godsdienst en samenleving*. Kampen: Kok.
- Delfos, M. F. (2010). *Ik heb ook wat te vertellen*. Amsterdam: SWP.
- Elchardus, M. (2007). *Sociologie een inleiding*. Amsterdam: Pearson Benelux.
- Erwich, R. (2016, oktober 24). *NET foundation*. Opgehaald van Its Learning CHE: <https://netfoundation.itslearning.com/ContentArea/ContentArea.aspx?LocationID=4028&LocationType=1>
- Haitsma, J. (2015). *Jeugdwerk NGK Ede*. Ede.
- Heijden, S. (2003). *Re:Visie*. Kampen: kok.
- Hoek, J., & Paas, S. (2010). *Praktijkgericht, handboek voor de hbo-theoloog*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Jansen, & Yska. (2016, oktober 21). [http://www.csqliudger.nl/uploads//Schoolgids%202016-2017_nieuwe%20stijl\(1\).pdf](http://www.csqliudger.nl/uploads//Schoolgids%202016-2017_nieuwe%20stijl(1).pdf). Opgehaald van <http://www.csqliudger.nl/>: [http://www.csqliudger.nl/uploads//Schoolgids%202016-2017_nieuwe%20stijl\(1\).pdf](http://www.csqliudger.nl/uploads//Schoolgids%202016-2017_nieuwe%20stijl(1).pdf)
- Knippenberg, T. v. (2005). *Existentiële zielzorg tussen naam en identiteit*. Zoetermeer.
- KOOP, Kennis- en exploitatiecentrum Officiële Overheidspublicaties . (2016, 11 15). *overheid.nl*. Opgehaald van website van de overheid: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0013800/2016-08-01>
- Meulen, H. v. (2010). *Liefdevol oog en open oor*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Praamsma, J. M. (2015). *Klassikaal geloven*.
- Reynaert, M. (2010). *Katholieke Universiteit Leuven*. Opgehaald van KU Leuven: [file:///C:/Users/gebruiker/Downloads/thesis-schoolpastoraal\(1\).pdf](file:///C:/Users/gebruiker/Downloads/thesis-schoolpastoraal(1).pdf)
- Rietberg, C., & Matsinger, C. (2012). *Handboek voor kinder- en jeugdpastoraat*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief.

- Rietberg, C., & Matsinger, C. (2012). *Handboek voor kinder- en jeugdpastoraat*. Amsterdam: Buijten&Schipperheijn Motief.
- Rietberg, P. (2016, maart 10). *ben-en-wil.nl*. Opgehaald van Ben&Wil: <http://www.ben-en-wil.nl/denk-even-mee-mainmenu-31/van-ist-naar-soll-mainmenu-90.html>
- Rijksoverheid. (2016, oktober 26). *rijksoverheid*. Opgehaald van rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/voortgezet-onderwijs>
- Roebben, B. (2012). *Godsdienstpedagogiek van de hoop*. Leuven: Acco.
- Slot, W., & Aken van, M. (2010). *Psychologie van de adolescentie*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- Smit, J. (2006). *Tot de kern komen*. Kampen: Kok.
- stichting school&veiligheid. (2016). *School en veiligheid*. Opgehaald van vertrouwens persoon op school: <https://www.schoolenveiligheid.nl/po-vo/visie/vertrouwenspersoon-op-school/>
- Stoof, A. (2016). *theologisch onderzoek CHE Windesheim*. Opgehaald van gegevens analyse fase 3: <https://files.itslearning.com/data/810/c5184/Fasen/Kwalitatieve%20data-analyse%20deel%202.mp4>
- Verhoeven, N. (2010). *Wat is onderzoek?* Den Haag: Boom Lemma.
- Voet, N. v. (2015, 9 7). *Nico van der Voet*. Opgehaald van website van Nico van der Voet: <http://nicovandervoet.nl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=676>
- Voet, N. v. (2015, 9 15). *Nico van der Voet*. Opgehaald van Nic van der Voet: <http://nicovandervoet.nl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=689>
- Vogel. (2016, oktober 26). *Liudger*. Opgehaald van csqliudger: <http://www.csqliudger.nl/over-csqliudger/publicaties/>
- Warren, M. (1998). *Youth, Gospel, Liberation*. Dublin: Harper Collins Publisher.
- Weide, G. (2016, oktober 21). *kanjertraining*. Opgehaald van www.kanjertraining.nl: <http://www.kanjertraining.nl/kenniscentrum/petten>
- Wijnen, H. v. (2016). *Faith in small groups of adolescents*. Delft: Eburon.

Bijlagen (Apart document)

Bijlage 1: Interview-opzet

Bijlage 2: Verantwoording interview-opzet

Bijlage 3: Uitwerking 11 interviews

Bijlage 4: Verantwoording categorieën en labels

Bijlage 5: Schema's bij onderzoeksresultaten

Bijlage 6: Pastorale en agogische competentie GPW

Bijlage 7: Verslag gesprek Nico van der Voet

Bijlage 8 : Verslag telefoongesprek Greet van der Sluis

Bijlage 9: Onderzoek jeugdwerk NGK